

บทที่ ๓

พระธรรม

หลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมีหลายประการที่ยากแก่การเข้าใจ และเชื่อถือได้ เช่น กฎแห่งกรรม นรก สวรรค์ การเวียนว่ายตายเกิด อธิติฤทธิ์ กฎความเป็นอนัตตา ญาณเครื่องหลุดพ้น เป็นต้น แต่ในยุคปัจจุบัน มีข้อมูลมากมายที่ยืนยันคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า ล้วนเป็นความจริงแท้ ถูกตรงตามธรรมชาติที่มีอยู่จริง ดังนี้

๓.๑ พระพุทธเจ้าสอนอะไรไว้

เราจะรู้ได้อย่างไร? ว่าเมื่อ ๒๖๐๐ ปีก่อน พระพุทธเจ้าตรัสสอนอะไรไว้บ้าง

ในสมัยพระพุทธเจ้า มีพระอรหันต์รูปหนึ่งไม่ยอมลงอุโบสถ ด้วยเข้าใจว่าหมดกิจที่จะต้องทำแล้ว^๑ และมีพระอรหันต์มากมายในสมัยนั้นที่แสดงธรรมใดๆ ไม่ได้เลย ในเมื่อพระอรหันต์ในสมัยพระพุทธเจ้ายังมีข้อบกพร่องถึงเพียงนี้ แล้วเราจะมั่นใจได้อย่างไรว่า หลักธรรมต่างๆ ที่พระอรหันต์ท่านสอนกันในปัจจุบันนี้ จะถูกต้องไปเสียทั้งหมด เราจะตรวจสอบความถูกต้องของคำสอนเหล่านั้นได้ด้วยวิธีใด?

ตอบว่า : ตรวจสอบได้จากข้อความที่บันทึกในคัมภีร์พระไตรปิฎก หรือคัมภีร์พระบาลี เพียงเท่านั้น !

^๑ วิมพา. (ไทย) ๔/๑๓๗/๒๑๔.

แต่เดิม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ได้เรียกว่า “พระไตรปิฎก” แต่เรียกว่า พระธรรมวินัยบ้าง พระบาลีบ้าง พระสัทธรรมบ้าง สัตถุศาสน์บ้าง แต่เมื่อคราวสังคายนาครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๔๕๐ ณ ลังกาทวีป ได้จารึกเป็นตัวอักษรลงในใบลาน แบ่งเป็น ๓ หมวด จึงเรียกว่า “พระไตรปิฎก”

ปิฎก แปลว่า กระจาดหรือตะกร้า เป็นภาชนะสำหรับรวบรวมใส่สิ่งของต่างๆ ในที่นี้ หมายถึงคัมภีร์ที่บรรจุพุทธพจน์ หรือตำรารวบรวมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่จัดเป็นหมวดหมู่แล้ว ๓ ปิฎก คือ

๑. พระวินัยปิฎก คัมภีร์รวบรวมข้อบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม และการดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ อธิบายความเป็นมาของพระปาฏิโมกข์ ระเบียบวินัย ข้อห้าม และข้ออนุญาต เมื่อประพฤติปฏิบัติตามแล้วทำให้มีมารยาทที่งดงาม ภายและวาจาสงบพร้อมที่จะเจริญภาวนาต่อไป และเป็นที่เลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น

๒. พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์รวบรวมประวัติ และเทศนาธรรมที่ตรัสแก่บุคคลต่างๆ ในเวลาและสถานที่แตกต่างกัน เป็นรูปคำสนทนาโต้ตอบบ้าง คำบรรยายธรรมบ้าง เป็นรูปร้อยกรองบ้าง ร้อยแก้วบ้าง ร้อยแก้วผสมร้อยกรองบ้าง ตลอดถึงเทศนาของพระสาวกสำคัญบางรูป

๓. พระอภิธรรม คัมภีร์รวบรวมหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิปัสสนาภาวนาโดยตรง อธิบายสภาพของจิต เจตสิก รูป นิพพาน และไขข้อเข้าใจผิดเกี่ยวกับเรื่อง จิต เจตสิก รูป นิพพาน และบัญญัติธรรม

พระไตรปิฎกมีความสำคัญและคุณค่าสำคัญหลายประการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๓ : ๖๘-๗๑) ดังนี้

๑. พระไตรปิฎกเป็นที่รวบรวมพระดำรัสของพระพุทธเจ้า ที่ตกทอดมาถึงเรา เราจึงจักคำสอนของพระพุทธเจ้าได้จากพระไตรปิฎก

๒. พระไตรปิฎก กล่าวได้ว่าเป็นที่สถิตของพระศาสดาของศาสนาพุทธ เพราะเป็นที่บรรจุพระธรรมวินัย ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้เป็นศาสดา

๓. พระไตรปิฎกเป็นแหล่งต้นกำเนิดของตำราในศาสนาพุทธ หนังสือที่นักปราชญ์ทั้งหลายเรียบเรียงไว้ ที่จัดว่าเป็นคำสอนของศาสนาพุทธ จะต้องสืบสาย ขยายความออกมาจากแม่บทในพระไตรปิฎก

๔. พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานอ้างอิง ในการแสดง หรือยืนยัน หลักการเดิมแท้ของศาสนาพุทธ การอธิบายหรือกล่าวอ้างใด ๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธานุศาสน์ จะต้องมืี่อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นเบื้องต้น

๕. พระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานตรวจสอบคำสอนในพระพุทธานุศาสน์ คำสอนหรือคำกล่าวใด ๆ ที่จะถือว่าเป็นคำสอนในศาสนาพุทธได้ จะต้องสอดคล้องกับอรรถและสภาพธรรมในพระไตรปิฎก

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกจึงเป็นกิจสำคัญยิ่ง ถือว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธานุศาสน์ หรือเป็นความดำรงอยู่ของพระพุทธานุศาสน์ กล่าวคือ ถ้ายังมีการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกเพื่อนำไปปฏิบัติ ศาสนาพุทธก็ยังคงดำรงอยู่ แต่ถ้าไม่มีการศึกษาพระไตรปิฎก แม้จะมีพระอรหันต์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอยู่ ศาสนาพุทธก็จะไม่อาจดำรงอยู่ได้

พระไตรปิฎกเชื่อถือได้แค่ไหน

หลักธรรมทางพุทธศาสนาได้มีการสืบทอดกันมาโดยมุขปาฐะ คือ การท่องจำสืบๆ กันมา การท่องจำนี้ ได้กระทำมาจนถึงการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๔ ในลังกาทวีป และได้จารึกเป็นคัมภีร์ครั้งแรกเมื่อคราวสังคายนา ครั้งที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๔๓๓^๒ ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีพระรักษิตมหาเถระเป็นประธาน สาเหตุของการจารึกพระธรรมวินัยลงในใบลาน เพราะพระสงฆ์ในเกาะลังกานั้น ประสพภัยธรรมชาติ และภัยสงครามอยู่เนืองๆ ทำให้ไม่มีเวลาท่องจำพระธรรมวินัย ซึ่งจะทำให้ช่วงการสืบทอดขาดลงได้ และในการจารึกครั้งนี้ ได้จารึกอรรถกถาลงไว้ด้วย

^๒ บางแห่งว่า พ.ศ. ๔๕๐ ดูใน พระไตรปิฎกฉบับประชาชน, ๒๕๓๙, หน้า ๑๑.

มีผู้สงสัยว่า สมัยพุทธกาลคนไม่รู้จักการเขียนหนังสือหรืออย่างไร? จึงไม่ปรากฏว่ามีตำรับตำราจารึกไว้เป็นหลักฐาน พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณณณโณ ได้ประมวลทัศนะนี้ไว้ในหนังสือภาษาศาสตร์ภาษาบาลี ไว้ว่า

ความจริง การเขียนหนังสือน่าจะมีมาก่อนสมัยพุทธกาลแล้ว ในพระไตรปิฎกเองก็มีข้อความเอ่ยถึงการขีดเขียนเป็นครั้งคราว เช่น ตอนหนึ่งห้ามภิกษุเล่นเกม "อักขริกา" ได้แก่ การทายอักษรในอากาศหรือบนหลังเพื่อนภิกษุ วิชาเขียนหนังสือได้รับยกย่องว่า เป็นศิลปะพิเศษอย่างหนึ่ง สิกขาบทบางข้อห้ามภิกษุณีเรียนศิลปะทางโลก หนึ่งในศิลปะเหล่านี้คือวิชาเขียนหนังสือ ในบทสนทนาภายในครอบครัว พ่อแม่ปรารถนาจะให้บุตรเรียนวิชาอะไรดี ถ้าจะให้เรียนเขียนหนังสือ บุตรก็อาจยังซีพอยู่ได้อย่างสบาย แต่ก็อาจเจ็บนิ้วมือ ถ้าภิกษุเขียนหนังสือพรรณนาคุณของอัตตวิเนยัตถกรรม (การฆ่าตัวตายเอง) ปรับทุกกฎทุกตัวอักษร ถ้ามีผู้อ่านพบข้อความนั้นเข้าเห็นดีเห็นงามด้วย แล้วฆ่าตัวตายตามนั้นปรับอาบัติปาราชิก หลักฐานเหล่านี้แสดงว่าอักษรหรือการเขียนมีมาก่อนสมัยพระพุทธเจ้าแล้ว แต่ที่พระพุทธองค์ไม่นิยมใช้ หันมาใช้วิธีมุขปาฐะแทน น่าจะทรงเห็นประโยชน์อันสูงส่ง บางสิ่งบางอย่างกระมัง หรือว่าระบบการขีดเขียนยังไม่เป็นที่แพร่หลายเท่าที่ควร ทั้งยังไม่มีอุปกรณ์การขีดการเขียนเพียงพอ ก็ยากที่จะทราบได้ แต่ข้อที่น่าคิดอยู่อย่างคือ วิธีเรียนด้วยมุขปาฐะนี้ นอกจากจะสร้างสัมพันธภาพอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้เรียนและผู้สอนแล้ว ยังเป็นการสร้างสมาธิฝึกจิตของผู้เรียนไปในตัวด้วย นักปราชญ์ยุคก่อนที่มีความคิดเช่นนี้ก็มีไม่น้อย เพลโต (Plato:427-347 ปีก่อน ค.ศ.) เคยกล่าวไว้ว่า "การคิดอักษรขึ้นใช้แทนการท่องจำ ทำให้มนุษย์ขาดอานุภาพแห่งความทรงจำ คือ แทนที่จะจดจำจากอินทรีย์ภายใน ต้องอาศัยสัญลักษณ์จากภายนอกเข้าช่วย"^๓

^๓ พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณณณโณ, ภาษาศาสตร์ภาษาบาลี, ชุวรรณไวทยากร, กรุงเทพฯ, ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔.

พระไตรปิฎกเคยถูกดัดแปลงแก้ไขหรือไม่ ?

มีผู้สงสัยว่า เป็นไปได้หรือไม่ที่พระไตรปิฎกอาจถูกสาวกรุ่นหลัง ๆ แก้ไขเพิ่มเติม ก็ขอตอบว่า “เป็นไปได้ไม่ได้แน่นอน” ด้วยเหตุผลดังนี้

๑. พระไตรปิฎกสืบทอดกันมาด้วยภาษาบาลี ที่มีหลักไวยากรณ์เฉพาะ มีกฎตายตัวไว้เฉพาะภาษาบาลี โดยปฏิเสธไวยากรณ์หลายประการของสันสกฤต เพื่อให้เป็นหลักเกณฑ์ของไวยากรณ์บาลีโดยเฉพาะ เช่น พระบาลีมี ๒ วจนะเท่านั้น คือ เอกวจนะ และพหุวจนะ ไม่มีทวิวจนะ^๔ เป็นต้น

๒. แม้บางช่วงของประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เกิดภัยพิบัติต่างๆ ทำให้คัมภีร์พระไตรปิฎกขาดหาย หรือเลอะเลือนไป แต่เมื่อสังคายนาใหม่อีกครั้ง ก็ได้เปรียบเทียบตรวจสอบดูกับพระไตรปิฎกของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก จนหมดข้อสงสัย จึงทำให้เชื่อได้ว่า พระไตรปิฎกที่สังคายนาเสร็จนั้น มีมาตรฐานเดียวกันทั่วทั้งโลก ตรงกับพระไตรปิฎกที่ได้รับการสังคายนาครั้งก่อนๆ ทุกประการ

๓. มีข้อความในคัมภีร์รุ่นหลังกล่าวอ้างถึงข้อความในพระไตรปิฎก แต่เมื่อตรวจสอบในบาลีพระไตรปิฎกแล้ว กลับไม่พบข้อความนั้น ทั้งที่เมื่อพิจารณาเนื้อหาข้อความนั้นแล้ว มีอรรถเข้ากันได้กับพระไตรปิฎก เช่น บาลีสังยุตตนิกาย มหาวรรวรรคว่า

“จตตารีมานิ ภิกขเว อริยสัจจานิ. กตมานิ จตตาริ. ทุกข์ อริยสัจจํ ทุกขสมุทยอริยสัจจํ ทุกขนิโรธอริยสัจจํ ทุกขนิโรธคามินิ-ปฏิบัติทา อริยสัจจํ. อิมานิ โข ภิกขเว จตตาริ อริยสัจจานิ ตถานิ อวิตถานิ อนณณถานิ ตสฺมา อริยสัจจานิตี วุจฺจนตี.”^๕

^๔ พระอัครวงศาจารย์, สทฺทหนิติปกรณํ (ปทมาลา), ฉบับภูมิพลโลกิยกุ . โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ, วัดสระเกศ กรุงเทพฯ, พ.ศ. ๒๕๒๑, หน้า ๑๕๖.

^๕ ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๙๗/๓๘๐.

แต่คัมภีร์วิสุทธิมรรค นำไปอ้างโดยเพิ่มข้อความว่า

“จตตารีมานี ภิกขเว อริยสัจจانی. กตมานี จตตารี. ทุกข์ อริยสัจจํ ทุกขสมุทโย อริยสัจจํ ทุกขนิโรธอ อริยสัจจํ ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจจํ. อิมานี โข ภิกขเว จตตารี อริยสัจจानी อริยา อิมานี ปฏิวิฆณนติ ตสฺมา อริยสัจจानीติ วุจฺจนตีติ. อปิจ อริยสส สจฺจानीติปิ อริยสจฺจानी. ยถาห. สเทวเก โลเก ฯเปฯ มนุสฺสา ตถาคโต อริโย ตสฺมา อริยสจฺจानीติ วุจฺจนตีติ. อถวา เอเตสํ อภิสมพฺพุตตทา อริยภาวสิทธิโตปิ อริยสจฺจानी. ยถาห. อิมสํ โข ภิกขเว จตฺนํ อริยสจฺจานํ ยถาภูตํ อภิสมพฺพุตตทา ตถาคโต อรหํ สมมาสมพฺพุโ อริโยติ วุจฺจตีติ. อปิจ โข ปน อริยานิ สจฺจानीติปิ อริยสจฺจानी. อริยานีติ ตถานิ อวิตถานิ อวิสํวาทกานีติ อตฺถโ. ยถาห. อิมานี โข ภิกขเว จตตารี อริยสจฺจानी ตถานิ อวิตถานิ อนนฺถถานิ ตสฺมา อริยสจฺจानीติ วุจฺจนตีติ. เอวเมตถ นิพพจนโต วินิจฺฉโต เวทิตพฺโพ.”^๖ (อักษรตัวหนา เป็นข้อความที่คัมภีร์วิสุทธิมรรค เพิ่มเข้ามา โดยอ้างว่านำมาจากพระไตรปิฎก)

ข้อมูลดังกล่าวมานี้ แสดงให้รู้ว่า พระไตรปิฎกภาษาบาลีไม่เคยถูกแก้ไขเพิ่มเติมอย่างแน่นอน เพราะทั้งที่ปรากฏข้อความที่ตกหล่นอยู่ในคัมภีร์ อันน่าเชื่อถือเป็นที่สุดคัมภีร์หนึ่ง อย่างคัมภีร์วิสุทธิมรรค ข้อความนั้นก็ยังมีได้ถูกบรรจุไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก

สรุปว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีย่อมเป็นไปได้ที่มีการตกหล่นบ้าง แต่คำกล่าวอ้างที่ว่าถูกสาวกรุ่นหลังแก้ไขเพิ่มเติม ย่อมเป็นไปได้อย่างแน่นอน

^๖ วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๑๔๐-๑๔๑.

ทำไมพระพุทธเจ้าไม่ให้เชื่อคัมภีร์

หลักการสำคัญสำหรับการตัดสินใจเชื่อ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดังนี้

๑. มา อนุสสาเวน อย่าเชื่อโดยฟังตามกันมา
๒. มา ปรมปราย อย่าเชื่อโดยเหตุสักว่าตามสืบๆ กันมา
๓. มา อิติ กิราย อย่าเชื่อโดยตื่นข่าว
๔. มา ปิฎกสมปทาเนน อย่าเชื่อโดยอ้างปิฎก
๕. มา ตกุกเหตุ อย่าเชื่อโดยนึกเดาเอาเอง
๖. มา นยเหตุ อย่าเชื่อโดยคาดคะเน
๗. มา อาการปริวิตกเกน อย่าเชื่อโดยการตรึกตรองตามอาการ
๘. มา ทิฎฐินิซุฆานกขนกขนติยา อย่าเชื่อโดยเห็นว่าถูกต้องตามลัทธิ

ของตน

๙. มา ภพรูปตาย อย่าเชื่อโดยเห็นว่า ผู้พูดควรเชื่อได้
๑๐. มา สมโณ โน ครุ อย่าเชื่อโดยถือว่า สมณะนี้เป็นครูของตน^๗

พุทธประสงค์ที่แท้จริงในการตรัสเรื่องนี้ คือ ไม่ทรงให้ปลงใจเชื่อถือเพียงเพราะอ้างตำรา รวมไปถึงตำราที่เรียกกันว่าพระไตรปิฎกด้วย แต่ก็มีใช้หมายความ่าไม่ให้เชื่ออะไรเลย ทรงประสงค์ว่า การตัดสินใจเชื่อในแต่ละเรื่อง มิใช่ตัดสินใจเชื่อเพียงเพราะเหตุผลใดเหตุผลหนึ่ง ใน ๑๐ ประการนี้ แต่ควรจะมีข้อมูลในการตัดสินใจเชื่อที่มากกว่าไปกว่านั้น เช่น ไม่ให้ตัดสินใจเชื่อ เพียงเพราะฟังจากอาจารย์อย่างเดียว แต่ควรหาข้อมูลเพิ่มเติมก่อนว่า คำพูดของอาจารย์นั้นสอดคล้องกับตำราอื่นหรือไม่ นำไปทดสอบทดลองแล้ว มีหลักการพอจะเข้ากันได้หรือไม่ ทำดังนี้แล้วจึงค่อยตัดสินใจเชื่อ มิใช่ห้ามไม่ให้เชื่ออะไรเลย เพราะการเชื่อในหลักกาลามสูตรก็เป็นการเชื่อคัมภีร์เช่นกันมิใช่หรือ?

^๗ อัง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๔, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๙.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักการสำคัญ ในการตัดสินใจเชื่อ ไว้ว่า

“เมื่อใด ท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ดีเตียน ธรรมเหล่านี้ใครยึดถือปฏิบัติถึงที่แล้ว จะเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงละเสีย ฯลฯ เมื่อใดท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญูชนสรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครยึดถือปฏิบัติถึงที่แล้ว จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงถือปฏิบัติบำเพ็ญธรรมเหล่านั้น”^๘

ในกรณีที่ผู้ฟังยังไม่รู้ ไม่เข้าใจ และยังไม่มีความเชื่อในเรื่องใด ๆ พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงชักจูงความเชื่อ แต่ทรงเชิญชวนให้พิจารณา

๓.๒ ธรรมะของพระพุทธเจ้า

พระธรรม ในที่นี้หมายถึง กฎความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ แล้วเลือกเพื่อนำมาประกาศต่อ ในสถานที่ต่างๆ ในโอกาสต่างๆ และแก่บุคคลต่างๆ ตามสมควรแก่สติปัญญาและทักษะของบุคคลนั้นๆ เพื่อให้เขาได้คลายทุกข์ คลายโศก เมื่อพระสงฆ์สาวกได้ยินได้ฟังก็ช่วยกันจดจำไว้ แล้วถ่ายทอดต่อๆ กันมา อย่างเป็นระบบไม่ผิดเพี้ยน

พระพุทธเจ้าทรงเลือกสอนเฉพาะธรรมะที่ทรงไว้ซึ่งผู้บรรลุธรรมไม่ให้ตกไปในอบายภูมิ ๔ และในวิภูฏทุกข์เท่านั้น ซึ่งมี ๑๐ ประการ คือ อริยมรรค ๔ อริยผล ๔ นิพพาน ๑ และปริยัติธรรม^๙ รวมเรียกว่า “พระสัทธรรม”^{๑๐} ซึ่งประมวลได้เป็น ๓ ประการ คือ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม

^๘ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๓/๒๘๗.

^๙ โลกุตตรธรรม ๙ คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน ๑ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๑/๑๓๙, ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๔๗๘/๓๖๑, ขุ.อ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๕๐๘.)

^{๑๐} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๒/-/๑๘๑.

และปฏิเวธศีลธรรม

คุณลักษณะของพระศีลธรรม พุทธบริษัททั้งหลายต่างพากันนำมา
สาธยายสรรเสริญตลอด ๒๖๐๐ ปี ว่า

“สวากขาโต ภคฺวตา ธมฺโม สนฺทิกฺขุจิกฺโก อกาลิกฺโก เอหิปสฺสึจิกฺโก
โอบนฺยิกฺโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ.”^{๑๑}

แต่ละบทมีความหมาย ดังนี้

๑) สวากขาโต เป็นธรรมที่ทรงตรัสไว้ดีแล้ว สมบูรณ์ทั้งอรรถและ
พยัญชนะดีพร้อมทั้งเบื้องต้นท่ามกลางและในที่สุด คุณธรรมข้อนี้หมายถึง
พระปริยัติธรรม

๒) สนฺทิกฺขุจิกฺโก เป็นธรรมที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเอง
คุณธรรมข้อนี้ หมายถึง โลกุตตรธรรมทั้ง ๙

๓) อกาลิกฺโก เป็นธรรมที่ปฏิบัติได้และให้ผลทันทีในขณะนั้นเลย
ทีเดียว โดยไม่ต้องรอรเวลาแต่อย่างใด คุณธรรมข้อนี้หมายถึง มัคคจิต ๔

๔) เอหิปสฺสึจิกฺโก เป็นธรรมที่ให้ผลได้อย่างแท้จริงจนสามารถพิสูจน์ได้
คุณธรรมข้อนี้ หมายถึง โลกุตตรธรรมทั้ง ๙

๕) โอบนฺยิกฺโก เป็นธรรมที่ควรน้อมนำมาให้บังเกิดแก่ตน และทำให้
แจ้งแก่ตน หมายความว่า ควรบำเพ็ญเพียรให้เกิดมัคคจิต ผลจิต ก็แจ้งซึ่ง
พระนิพพาน

๖) ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ เป็นธรรมที่ผู้รู้ก็รู้ได้เฉพาะตนเอง
ผู้อื่นหาช่วยไม่ได้ว่า มรรคเราเจริญ ผลเราบรรลุนิโรธเราแจ้งแล้ว เป็นการรู้
ด้วยการประจักษ์แจ้งด้วยตนเอง^{๑๒}

^{๑๑} อภ.ฉก. (บาลี) ๒๒/๑๐/๒๗๖, อภ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๒.

^{๑๒} ขุ.จ.อ. (ไทย) ๖/-/-/๕๐๓.

๑) ปริยัติสัทธรรม

ปริยัติ คือ คำสั่งสอนในพระไตรปิฎกทั้งหมด^{๑๓} ได้แก่ พระธรรมวินัย พระธรรมวินัย ที่พระอรหันตสาวกได้รวบรวมไว้ในพระไตรปิฎก แยกประเภทได้ ๙ ประเภท เรียกว่า “นวัคส์ตฤศาสน์”^{๑๔} คือ

๑. สุตตะ แปลว่า ด้าย คือ พระสูตรที่ร้อยเรียงเรื่องราวนำมาผูก เรียงร้อยเข้าด้วยกัน ได้แก่ อุภโตวิภังค์ นิเทศ ชันธกะ ปริวาร และสูตรต่างๆ หมายถึง กฎหรือหัวข้อธรรมสั้นๆ มีตอนเดียวจบ และมีความสมบูรณ์ในตัว มักจะเอาเฉพาะพระปาติโมกข์

๒. คาถา คือ คำสอนประเภทที่อยู่ในรูปบทร้อยกรอง เช่น เถรคาถา เถรีคาถา ธรรมบท และคาถาที่ไม่เรียกว่า สูตร

สมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงยกย่องพระวังคีสเถระว่าเป็นเลิศในด้านการกวีนิพนธ์ และมีผู้กล่าวคาถาได้ดี มีเสียงไพเราะอีก ๒ ท่าน คือพระโสณกุฎทิมบถ และอุบาสิกานันทมาตา

๓. เคยยะ แปลว่า ขับสวด เป็นการขับทำนองคล้ายกับคาถา เป็น คำสอนที่มีอยู่ในรูปของร้อยแก้วและร้อยกรองในเรื่องเดียวกัน บทร้อยกรอง มักจะแทรกอยู่ตอนกลางหรือตอนท้ายของส่วนที่เป็นร้อยแก้ว

๔. เวยยาकरणะ เป็นคำสอนที่มีลักษณะเป็นคำตอบ หมายถึงเอา พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด ที่ไม่มีร้อยกรองปน และพุทธพจน์ในลักษณะอื่นที่ไม่สงเคราะห์เข้าในองค์อีก ๘ อย่าง จัดเข้าในเวยยาकरणะทั้งสิ้น

๕. อุทาน ถ้อยคำที่เปล่งออกมา ด้วยความประทับใจที่ได้เห็นสังขารบางอย่าง อันเป็นภาวะที่น่าอัศจรรย์ หรือที่ทำให้เกิดการประจักษ์ชัดในความจริงของชีวิต ออกมาทั้งในรูปของร้อยแก้วและร้อยกรอง ทั้งที่เป็นคำอุทานของพระพุทธเจ้า หรือสงฆ์สาวก เช่น “อณฺณาสี วต โภ โภณฺณฺณโณ.”

^{๑๓} วิ.มหา. อ. (ไทย) ๑/๑/-/๗๔๐.

^{๑๔} อง.ปณจก.อ. (บาลี) ๓/๒๐๕/๘๕.

โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ เป็นต้น

๖. อติวุตตะกะ คือ คำสอนของพระพุทธเจ้า ที่พระสาวกได้ยกขึ้นมาอ้าง เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นหรือเป็นหลักฐาน เช่น ในมหาหัตถิปโตปมสูตร พระสารีบุตร แสดงเรื่องปฏิจจนุปบาท ในตอนท้ายท่านได้ยกเอาพระพุทธพจน์ขึ้นมาอ้าง เพื่อสนับสนุนความเชื่อมั่น

๗. ชาตก เรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจะทรงยกขึ้นมาอธิบายประกอบ ในกรณีที่มีผู้ทูลถาม หรือเป็นเรื่องเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล ชาตกมีทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง

๘. อัปภูตธรรม คำสอนน่าอัศจรรย์ใจ ๓ ประเภท คือ

๘.๑ ธรรมที่เป็นสัจจะ เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ใจ จึงมักจะเปล่งวาจาสรรเสริญว่า “อจฺฉริยํ อพฺภูตํ ภาณเต ยาว สุภาสิตํ อิหิ....” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เทศนานี้เป็นสุภาสิต เป็นสิ่งน่าอัศจรรย์.....

๘.๒ เรื่องที่น่าอัศจรรย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เช่น พระมารดา ประสูติพระองค์ประทับยืน มิได้นอนคลอดเหมือนหญิงทั่วไปหลังจากประสูติแล้วก็สามารถดำเนินไปได้ ๗ ก้าว ทรงเปล่งพระสุรสีหนาท ว่า “พระองค์ทรงบังเกิดมาเพื่อประโยชน์ของมหาชน” เป็นต้น

๘.๓ เรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญว่าที่น่าอัศจรรย์

๙. เวทิลละ คำสอนที่แจกแจงความหมายอย่างละเอียด ซึ่งอาจทำโดยการอธิบายขยายความ หรือโดยการวิเคราะห์ความหมายทางไวยากรณ์ เป็นต้น^{๑๕}

๒) ปฏิบัติศีลธรรม

ธรรมะอันเป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ได้แก่ การเจริญภาวนา เจริญมรรคมีองค์ ๘ เพื่อทำอริยมรรคอริยผลให้แจ้งตามแนวไตรสิกขา

^{๑๕} อัง.จตุ. (ไทย) ๒๑/๖/๑๐, อัง.จตุ.อ. (บาลี) ๒/๖/๒๘๒, วิมหา.อ. (บาลี) ๑/๒๖.

ภาวนา แปลว่า ธรรมที่เป็นเครื่องอบรมกระเสจจิต ทำให้กุศลที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น และทำให้กุศลที่เกิดขึ้นแล้วเจริญเพิ่มพูนยิ่งขึ้น^{๑๖} เป็นการปรารถนาความเพียรอันเป็นที่ตั้งของความสุขพิเศษ คือ ความสุขในฌาน และความสุขในมรรคผล^{๑๗} มีอยู่ ๒ แบบ

๑. สมถภาวนา คือ การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบเป็นสมาธิ เมื่อจิตตั้งมั่นแน่วแน่อยู่กับอารมณ์สมถะอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งจนเป็นเอกัคคตารมณ์ เกิดเป็นฌาน เมื่อทำให้สมบุรณ์ครบถ้วนในฌาน เกิดเป็นสมาบัติ ๘ ผลของการเจริญสมาบัติให้สมบุรณ์ คือเกิดอภิญาญา ๕^{๑๘}

ฌาน แปลว่า การเพ่ง คือ ภาวะจิตที่เพ่งอารมณ์จนแนบแน่น^{๑๙} มี ๒ ลักษณะ คือ ๑) อารัมมณูปนิชฌาน การเพ่งอารมณ์แบบสมถะได้แก่ ฌานสมาบัติ ๒) ลักษณะอุปนิชฌาน การเพ่งพินิจให้เห็นไตรลักษณ์ ตามแบบวิปัสสนา^{๒๐} ในกรณีนี้ แม้แต่มรรคผลก็เรียกว่าฌานได้ เพราะเพ่งลักษณะที่เป็นสุญญตาของนิพพานบ้าง^{๒๑}

อารัมมณูปนิชฌาน คือ ภาวะที่จิตสงบนิ่งอันเนื่องมาจากการเพ่งอารมณ์ฌาน แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ รูปฌาน และอรูปรฌาน

๑) รูปฌาน คือ การเพ่งรูปธรรมเป็นอารมณ์ มี ๔ ระดับตามอารมณ์ที่ประณีตขึ้นไปตามลำดับ คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

๒) อรูปรฌาน คือ การเพ่งอรูปธรรมเป็นอารมณ์ มี ๔ ระดับ คือ อากาสนัญญาตณฌาน วิญญาณัญญาตณฌาน อากิญจัญญาตณฌาน และ

^{๑๖} พระคันธสาราภิงศ์ (แปล), **ปรมัตถทีปนี**, หน้า ๔๗๘, ๗๖๐.

^{๑๗} ดูใน อง.ฉก.ก.อ. (บาลี) ๓/๑๐๗/๑๕๗.

^{๑๘} ดูใน อง.ฉก.ก.อ. (บาลี) ๓/๒๗/๑๑๑.

^{๑๙} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๕๖๐/๖๐๔, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๑๗/๙๘.

^{๒๐} ที.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๔๗/๓๑๕, ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๖๑-๖๕. ดูเพิ่มเติมบทที่ ๘

^{๒๑} ขุ.อ.อ. (บาลี) ๑/๕๓๖, ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒๒๑, อภิ.ส. อ. (บาลี) ๒๗๓.

เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

สมาบัติ แปลว่า เข้าถึง คือ การเข้าถึงสภาวะสงบประณีตที่พึงเข้าถึง โดยทั่วไปหมายถึงการบรรลุฌานสมาบัติ มีอยู่ ๓ ประเภท^{๒๒} คือ

๑) ฌานสมาบัติ คือ การเข้าถึงอารมณ์ฌาน หรือการเข้าอยู่ในฌานจิต เพื่อหนีทุกข์เวทนา โดยปรารถนาจะเสวยฌานสุข มีความอิมใจหรือความวางเฉยอยู่ในอารมณ์ฌานนั้น トラบเท่าเวลาที่ตนอธิษฐานไว้ ได้แก่ รูปฌาน ๔ และอรุพฌาน ๔ (สมถะ)

๒) ผลสมาบัติ การเข้าถึงอริยผล หรือการเข้าอยู่ในอริยผลจิต เป็นการเข้าอยู่ในอารมณ์พระนิพพานที่ได้มาจากอริยผลญาณ อันบังเกิดแล้วแก่ตน เพื่อเสวยโลกุตตรสุข ซึ่งเป็นความสงบสุขที่พึงเห็นประจักษ์ได้ในปัจจุบัน (วิปัสสนา)

๓) นิโรธสมาบัติ การเข้าถึงความดับสัญญา (ความหมายรู้) และเวทนา (ความเสวยอารมณ์) ทั้งหมด ซึ่งรวมไปถึงการดับจิตและเจตสิกอื่นๆ พร้อมทั้งรูปที่เกิดจากจิตด้วย แต่รูปที่เกิดจากกรรม อุตุและอาหารยังคงเป็นไปอยู่ เพราะฉะนั้นผู้ที่เข้านิโรธสมาบัติจึงยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งเข้าได้ถึง ๗ วัน เรียกว่า เข้าสัญญาเวทิตนิโรธ เปรียบเหมือนฝักนิพพาน เข้าสู่ความดับสนิทแห่งนามขันธ์ โดยปราศจากอันตรายใดๆ เป็นมหาสันติสุข อันยอดเยี่ยม ดังนั้น พระอริยเจ้าจึงนิยมเข้าผลสมาบัติ และนิโรธสมาบัติด้วยศรัทธา และฉันทะในอมตรสนั้น จนกว่าจะปรินิพพาน (สมถ+วิปัสสนา)

นิโรธสมาบัตินี้ มีเฉพาะแต่พระอนาคามีและพระอรหันต์ผู้ชำนาญในสมาบัติ ๘ แล้วเท่านั้น จึงเข้าได้^{๒๓} นอกจากนั้นเข้าไม่ได้ และการเข้านิโรธสมาบัติของพระอริยบุคคลสมัยพระพุทธเจ้า ต้องทำบุพเพกิจ ๔ อย่างก่อน คือ

^{๒๒} ดูใน อง.ทก.อ. (บาลี) ๒/๑๖๔/๗๑.

^{๒๓} อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑/๗๓๕/๒๘๒.

๑. อธิษฐานไม่ให้บริวารและร่างกายของท่านเป็นอันตราย
๒. อธิษฐานขอให้ออกจากฉนวนได้โดยไม่ต้องมีใครมาเรียก เมื่อสงฆ์ต้องการพบท่าน
๓. อธิษฐานขอให้ออกจากฉนวนได้โดยไม่ต้องมีใครมาเรียก เมื่อพระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์จะพบท่าน
๔. พิจารณาอายุของท่านว่าจะอยู่ได้ครบ ๗ วันหรือไม่ ถ้าอยู่ครบท่านก็อธิษฐานกำหนดเวลาเข้า ถ้าอยู่ไม่ครบ ๗ วัน ท่านก็กำหนดเวลาเข้าให้น้อยกว่า ๗ วัน^{๒๔}

อภิญญา แปลว่า ความรู้ยิ่ง หมายถึง ความรู้วิเศษที่เหนือกว่าปกติ คนธรรมดาทำไม่ได้ แต่เป็นของธรรมดาสำหรับท่านผู้ได้บรรลุแล้ว เกิดขึ้นจากการเจริญสมถภาวนาอย่างสมบูรณ์ มี ๕ ประการ ได้แก่

๑. อิทธิวิธี ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้
๒. ทิพโอสถ ความรู้ที่ทำให้มีหูทิพย์
๓. เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดรู้ใจคนอื่นได้
๔. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้
๕. ทิพจักขุ ความรู้ที่ทำให้มีตาทิพย์^{๒๕}

แต่ผลจากสมณะไม่ว่าจะเป็นฉนวนสมาบัติหรืออภิญญาทั้ง ๕ ประการนี้ ก็ยังเป็นเพียงโลกีย์^{๒๖} เป็นของปุถุชน ยังเสื่อมถอยได้ เช่น ฤทธิ์ที่พระเทวทัตได้ เจโตวิมุตติของพระโคธิกะ^{๒๗} และฉนวนสมาบัติของพระภิกษุสามเณร ฤาษีและคฤหัสถ์^{๒๘} เป็นของมีมาก่อนพุทธกาล เป็นของมีได้ในลัทธิ

^{๒๔} ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๓๓๙.

^{๒๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๔๓๑/๓๐๗, ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๔-๒๔๘/๗๗-๘๔.

^{๒๖} ดูใน วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๑๙๕,๑๙๗.

^{๒๗} วิ.ม. (บาลี) ๗/๓๕๕/๑๖๑, วิสุทธิ. (บาลี) ๓/๓๔๓ , ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๕.

^{๒๘} วิสุทธิ. (บาลี) ๓/๓๔๓ , ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๕

ภายนอกพระพุทธศาสนา^{๒๙} มีใจจุดหมายของพระพุทธศาสนา เพราะไม่ทำให้หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ได้อย่างแท้จริง นักบวชบางลัทธิทำสมาธิจนได้สมาบัติ ๘ แต่ยังมีมิจฉาทิฐิเกี่ยวกับเรื่องอตฺตา และยึดถือในมนานนั้นว่าเป็นนิพพาน ลัทธิเช่นนี้พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ^{๓๐}

ผลที่ต้องการจากสมณะตามหลักพุทธศาสนา คือ การสร้างสมาธิให้ตั้งมั่น ควรแก่การงาน เพื่อใช้เป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สมาหิโต ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตี. ผู้มีจิตตั้งมั่น (เป็นสมาธิ) แล้วย่อมรู้เห็นตามเป็นจริง”^{๓๑}

จุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาสำเร็จด้วยวิปัสสนา คือการฝึกอบรมปัญญาโดยมีสมาธิเป็นบาทฐาน หากบรรลุจุดหมายสูงสุดด้วย และได้ผลพิเศษแห่งสมณะด้วย ก็จัดว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติพิเศษ ได้รับการยกย่องนับถืออย่างสูง แต่หากบรรลุจุดหมายแห่งวิปัสสนาอย่างเดียว แม้ไม่ได้ผลพิเศษแห่งสมณะ ก็ยังเลิศกว่าได้ผลพิเศษแห่งสมณะคืออภิญญา ๕ แต่ยังไม่พ้นจากอวิชชาและกิเลสต่างๆ ไม่ต้องพูดถึงจุดหมายสูงสุด แม้พระอนาคามีบางท่านจะไม่ได้ฌาน ไม่ได้อภิญญา ก็ชื่อว่าเป็นผู้บำเพ็ญสมาธิบริบูรณ์ เพราะสมาธิของพระอนาคามีผู้ไม่ได้ฌานสมาบัติ ไม่ได้อภิญญานั้น แม้จะไม่ใช้สมาธิที่สูงวิเศษอะไรนัก แต่ก็ยังเป็นสมาธิที่สมบูรณ์ในตัว ยังยืนคงระดับ เพราะไม่มีกิเลสที่จะทำให้เสื่อมถอยได้อีก^{๓๒}

๒. วิปัสสนาภาวนา คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งในชั้น ๕ หรือรูป-นามตามความเป็นจริง ว่าไม่เที่ยง มีสภาวะทนได้ยาก ที่ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน บังคับบัญชาไม่ได้ เป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดญาณ

^{๒๙} ดูใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๑๗/๓๒๐, ม.อ.อ. (บาลี)๓/๕๗๓.

^{๓๐} ที.สี. (บาลี) ๙/๕๐/๒๒, ที.สี. (ไทย) ๙/๕๐/๔๗, พุ.จริยา.อ. (บาลี) ๔๔/๖๙.

^{๓๑} อง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๒/๓.

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน อง.จตุก.อ. (ไทย) ๒/-/๒๕๕ และ ๓๕๕.

รู้แจ้งอริยสัจ ๔^{๓๓} ที่เรียกว่า “ญาณ”

ญาณ คือ ปัญญา แปลว่า ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี”^{๓๔} ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแสดงลักษณะแห่งญาณไว้ว่า “ญาณ มีการตรัสรู้สภาวะแห่งธรรมเป็นลักษณะ มีการกำจัดเสียซึ่งความมืด คือโมหะ อันปิดบังสภาวะแห่งธรรมทั้งหลายเป็นรส มีความหายหลงเป็นผล ส่วนสมาธิจัดเป็นปทัฏฐาน (คือเหตุใกล้) ของญาณนั้น”^{๓๕}

วิปัสสนาญาณ คือ ปัญญาหยั่งรู้ หยั่งเห็นโดยประการต่างๆ ในสภาวะลักษณะของรูปและนาม^{๓๖} ตามความเป็นจริง ว่าสภาวะธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน เป็นธรรมชาติที่รู้แจ้งความจริง ๔ ประการคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค^{๓๗} มีลักษณะรู้สภาวะธรรมดา ๓ ประการแห่งธรรมทั้งหลาย คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ส่งแสงให้ความสว่าง และกำจัดความมืดคืออวิชชา (ความไม่รู้) ขณะเดียวกันก็ทำวิชาคือความรู้ ซึ่งเปรียบเสมือนความสว่างให้เกิดขึ้น ทำให้หายจากความหลง รู้ทั่วถึงและแห่งตลอดสภาวะธรรมทั้งปวง ส่วนสมาธิจัดเป็นเหตุใกล้ของญาณนั้น”^{๓๘}

วิปัสสนาจัดเป็นฉาน ประเภทเพ่งพิจารณาลักษณะอารมณ์รูป-นาม ดังคัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า วิปัสสนา อนิจจาติลกขณสส อุปนิชฌานโต ลกขณูปนิชฌานํ. วิปัสสนาย กิจจสส มคฺเคน อิชณนโต มคฺโค ลกขณูปนิช-

^{๓๓} ดูใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๒/๒๔๒ ,อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๕๕/๔๔๗.

^{๓๔} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๔/๓๓.

^{๓๕} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๗๖.

^{๓๖} รูป คือ ธรรมชาติที่แตกสลาย เพราะความร้อนบ้าง ความเย็นบ้าง อยู่เสมอ ดูใน อง.เอก.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๓๓.

นาม คือ สภาวะที่รับรู้ทางใจและความรู้สึกนึกคิดต่างๆ เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ น้อมไปสู่อารมณ์อยู่เสมอ ..ดูใน ขุ.ป.อ. (ไทย) ๗/๑/-/๒๔๘.

^{๓๗} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๔/๓๓.

^{๓๘} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๗๖.

มานัน. ผล ปน นิโรธสัจจ ตถลกขณฺโณ อุปนฺนิชฌายตีติ ลกขณฺณุปนิชฌานํ นาม.^{๓๙}

วิปัสสนาญาณ ชื่อว่า **ลักขณฺณุปนิชฌาน** เพราะเข้าไปเพ่งรู้พระไตรลักษณ์ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น มัคคญาณได้ชื่อว่าลักขณฺณุปนิชฌาน เพราะเป็นผู้ทำให้กิจที่รู้แจ้งไตรลักษณ์ของวิปัสสนาญาณสำเร็จลง ส่วนผลญาณได้ชื่อว่าลักขณฺณุปนิชฌาน เพราะเข้าไปรู้แจ้งลักษณะอันแท้จริงของนิโรธสัจจะ

เมื่อเจริญวิปัสสนาสมบุรณ์แล้ว ทำให้เกิดอภิญญาเพิ่มอีก ๑ คือ อาสวักขยญาณ (ญาณที่ทำให้อาสวะ^{๔๐} สิ้นไป) ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“เมื่อจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนินปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การทำงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ภิกษุผู้นั้นย่อมจิตไปเพื่อ **อาสวักขยญาณ** รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา’ เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจาก..อาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’”^{๔๑}

ผลของอาสวักขยญาณ คือทำให้บรรลู่ถึงมรรค ผล นิพพาน ดับกิเลสต้นเหตุได้อย่างสิ้นเชิง^{๔๒} อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

การจะปฏิบัติให้สำเร็จผลในภาวนาทั้ง ๒ นี้ได้ต้องดำเนินการศึกษาให้ครบถ้วนในหลักไตรสิกขา^{๔๓} เพียงเท่านั้น ดังคัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า

^{๓๙} ที.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๔๗/๓๑๕, ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๖๑-๖๕.

^{๔๐} อาสวะ หมายถึง กิเลสที่หมักหมม หรือคองอยู่ในสันดาน ไหลซึมซ่านไปย้อมจิตเมื่อประสพอารมณ์ต่างๆ ขุ.จ. (ไทย) ๓๑/๕๑/๒๑๑, อง.ติก.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๔๙.

^{๔๑} ที.ม. (ไทย) ๙/๒๓๔-๒๔๘/๗๗-๘๔.

^{๔๒} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๒๙/๓๑๕, ที.ปา.อ. (บาลี) ๑/๗๘/๒๘.

^{๔๓} ดูใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๘/๑๕๕.

“สมณะและวิปัสสนามีศีลเป็นปทัฏฐาน^{๔๔} บุคคลผู้ที่ยังต้องศึกษา ๓ จำพวก คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี ยังต้องฝึกอบรม ในไตรสิกขา คือ ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อธิจิตตสิกขา ๓) อธิปัญญาสิกขา^{๔๕} ต่อไปอีก” มีหลักการและรายละเอียด ดังนี้

๑. อธิศีลสิกขา

ศีล แปลว่า ปกติ คือ ภาวะที่เข้าไปทรงไว้ซึ่งความเป็นปกติ ด้วยการดำรงไว้ซึ่งกุศลธรรม คือ สติ สมาธิ ปัญญา^{๔๖} เป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในภาวะปกติ หมายความว่า คนที่มีจิตเป็นปกติไม่ถูกความโลภ โกรธ หลงเข้าครอบงำ เมื่อจะทำอะไรทางกายด้วยจิตที่เป็นปกติก็ไม่ทำสิ่งที่ชั่ว เมื่อจะพูดอะไรทางวาจาก็ไม่พูดเรื่องชั่ว เมื่อคิดเรื่องราวอะไรทางใจก็ไม่คิดเป็นไปในทางที่ชั่ว

อธิศีลสิกขา แปลว่า ศีลชั้นสูงสุดที่กุลบุตรผู้ต้องการหลุดพ้นจากทุกข์จำต้องศึกษา^{๔๗} มีรายละเอียดในคัมภีร์มหานิทเทสว่า

“อธิศีลสิกขาเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์^{๔๘} สมบูรณ์ด้วยอาจารย์^{๔๙} และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่

^{๔๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๖/๓๑๒, ม.มุ.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๔๑๕, ม.มุ.อ. (บาลี)๑/๗/๔๔.

^{๔๕} อัง.สุตตค.อ. (บาลี) ๓/๒๐/๑๖๕, อัง.สุตตค.ฎีกา (บาลี)๓/๒๐/๑๙๒.

^{๔๖} ขุ.อิตติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๖๐๗.

^{๔๗} ตูใน ขุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/-/๖๕๐.

^{๔๘} สังวร หมายถึง การไม่ล่วงละเมิดทางกาย วาจา ปาติโมกข์ หมายถึงศีลสิกขาบท ที่เป็นเหตุให้ผู้รักษาหลุดพ้นจากทุกข์ (วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๑๔/๑๗)

^{๔๙} อาจารย์ หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกาย และวาจา หรือการสำรวมศีลทั้งหมด คือการไม่เลี้ยงชีพด้วยอาชีพที่ผิด (วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๑๔/๑๘)

คือ สีสันเล็ก^{๕๐} สีสันใหญ่^{๕๑} ศิลเป็นที่พึง เป็นเบื้องต้นเป็นความ
ประพุดติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธาน
เพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล นี้ชื่อว่าอริสีลสิกขา

อรรถกถาพระวินัยอธิบายว่า ศิล ๕ และ ๑๐ เป็นศิลปะที่มีแต่เดิม
พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นก็ตาม ยังมีได้อุบัติขึ้นก็ตาม ศิลนั้นก็มิอยู่แล้วในโลก ..
ส่วนปาฏิโมกข์สังวรศิลปะ ท่านเรียกว่าอริศิลปะ เป็นศิลปะที่ยิ่งและสูงสุดกว่า
บรรดาโลกียศิลปะทั้งหมด ดุจพระอาทิตย์ยิ่งกว่าแสงสว่างทั้งปวง มีอยู่เฉพาะใน
กาลที่พระพุทธเจ้าอุบัติเท่านั้น เพราะบุคคลอื่นไม่สามารถบัญญัติขึ้นได้
พระพุทธเจ้าผู้ทรงตัดกระแสแห่งความประพุดติเสียหายทางกายและวาจาได้
เด็ดขาดแล้วเท่านั้น จึงจะบัญญัติศิลปะสังวรนี้ได้^{๕๒}

อริศิลปะ คือปาฏิโมกข์สังวรนี้ สามารถทำให้หลุดพ้นได้จริง ดังที่คัมภีร์
อรรถกถาอธิบายว่า

ศิลปะชื่อว่าปาฏิโมกข์ เพราะตัวศิลปะทำให้หลุดพ้นได้จริง ด้วยตหังค-
วิมุตติ หลุดพ้นจากวิตีกกมโทษนั้นๆ เฉพาะอย่าง ที่จริงศิลปะสังวรเป็น
เหตุทำพระนิพพานให้เกิดขึ้น เหมือนพระอาทิตย์ทำอรุณให้เกิด และมี
ส่วนเปรียบด้วยพระนิพพานนั้น เพราะทำกิเลสให้ดับตามสมควร อีก
อย่างหนึ่ง ชื่อว่าปาฏิโมกข์เพราะแปรไป คือทำทุกขให้พ้นไป^{๕๓} พระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสสอนศิลปะสิกขาไว้ในพระวินัยปิฎก ตรัสการละวิตีกกมกิเลส
ไว้ในพระวินัยปิฎก เพราะความที่ศิลปะเป็นปฏิปักษ์ต่อการก้าวล่วงของ
กิเลส (วิตีกกมกิเลส)^{๕๔}

^{๕๐} หมายถึง อาบัติที่แก้ไขได้ คืออาบัติสังฆาทิเสสสงมา (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๐/๑๒๐)

^{๕๑} หมายถึง อาบัติที่แก้ไขไม่ได้ คือ อาบัติปาราชิก (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๐/๑๒๐)

^{๕๒} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๗๗๗.

^{๕๓} ขุ.อ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๓๙๔.

^{๕๔} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๔๙.

พระพุทธเจ้าตรัสคุณลักษณะของศีล ไว้ว่า

“ศีล ก็เร็ว กลยาณํ ศีลํ โลก อนุตฺตรํ อริยวฺตติสมาจาโร เยน วุจฺจติ
ศีลวา.” ศีลเท่านั้นเป็นกรรมดี ศีลยอดเยี่ยมในโลก ผู้ประพฤติชอบใน
ธรรมจริยาของพระอริยะ ท่านเรียกว่า ผู้มีศีล^{๕๕}

ศีลสมํ ก็เลสมลวิโสธนํ นตฺถิ. เครื่องชำระมลทินคือกิเลสเสมอด้วย
ศีล ไม่มี^{๕๖}

นิพพานนครูปเวสเน จ ศีลสมํ ทวารํ นตฺถิ.^{๕๗} ประตูในการเข้าไป
ยังนครคือพระนิพพาน เสมอด้วยศีลไม่มี

เมื่อใดศีลบริสุทธิ์ดีแล้ว เมื่อนั้นภิกษุอาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้วพึง
เจริญสติปัญญา^{๕๘}

๒. อธิจิตตสิกขา

อธิจิต ในที่นี้หมายถึง จิตที่มีฌาน ที่เป็นมหัคคตจิต^{๕๙}

อธิจิตตสิกขา แปลว่า จิตอันยิ่งที่ระงับนิรวณได้แล้ว อันกุลบุตรผู้
ต้องการพ้นทุกข์จากทุกข์ จำต้องศึกษาและเจริญให้มีขึ้นด้วยการเจริญสมถ
ภาวนา^{๖๐} มีละเอียดยในคัมภีร์มหานิทเทสว่า

อธิจิตตสิกขา คือ ภาษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรม
ทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่
เพราะวิตก วิจารณ์ สงบระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสใน

^{๕๕} ขุ.พุทธ.อ. (บาลี) หน้า ๑๗๖., ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/-/๒๘๔.

^{๕๖} ขุ.อ.อ. (บาลี) ๓๐๑. ขุ.อ.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๑๗๖-๑๗๗.

^{๕๗} ขุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๑๗๖. ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/-/๒๘๔.

^{๕๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๖๙/๒๑๓.

^{๕๙} จิตที่ถึงความยิ่งใหญ่ถึงขั้นฌาน เพราะสามารถข่มกิเลสได้ และหมายถึง
ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และปัญญาอันยิ่งใหญ่ (อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๙๒.)

^{๖๐} ดูใน ขุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/-/๖๕๐.

ภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไปมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสดยสุขด้วยนามกาย บรรลุตถิยฌานที่พระอรหันต์ทั้งหลายสรรเสริญว่าผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้วบรรลุจุดตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้ชื่อว่า อธิจิตตสิกขา^{๖๑}

กามาวจรกุศลจิตและสมาบัติจิต จัดเป็นจิตเท่านั้น เฉพาะจิตมีฌานที่ประกอบด้วยสติที่เป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาภาวนาเท่านั้น จัดเป็นอธิจิต ดังที่คัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า

กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง และสมาบัติจิต ๘ ดวงฝ่ายโลกีย์ เป็นจิตเท่านั้น พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นหรือไม่อุบัติขึ้นก็ตาม จิตนั้นก็มีอยู่แล้ว สมาบัติจิต ๘ ดวงที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนาเท่านั้น เรียกว่าอธิจิต เป็นไปในกาลที่พระพุทธเจ้าอุบัติแล้วเท่านั้น^{๖๒}

อธิจิตนี้ทำให้หลุดพ้นได้จริง ดังที่คัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า “สมาธิทำให้หลุดพ้นได้จริงด้วยอำนาจวิกรมขัมภนวิมุตติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอธิจิตตสิกขาไว้ในพระสูตรต้นตปิฎก ตรัสการปทานปริยฎฐานกิเลสไว้ในพระสูตรต้นตปิฎก เพราะสมาธิเป็นปฏิบัติข่มกิเลสที่กลุ่มมรุมจิต (ปริยฎฐาน)”^{๖๓}

จิตของผู้ต้องการหลุดพ้น ที่แนบแน่นกับอภารมณฺ์สมาธิถึงขั้นอัปปนา เรียกว่าจิตมีฌาน มหัคคตจิต^{๖๔} หรืออธิจิต คือ ภาวะจิตที่เพ่งอารมณ์สมณะจนแน่วแน่^{๖๕} ในเบื้องต้น มีองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ

^{๖๑} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

^{๖๒} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๗๗๗.

^{๖๓} ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๓๙๔., อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๔๙.

^{๖๔} มหัคคตจิต คือจิตที่ถึงความใหญ่เพราะมีฌาน(อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๙๒.

^{๖๕} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๕๖๐/๖๐๔, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๑๑๗/๙๘.

- ๑) วิตก ความที่จิตจรตออารมณ์อย่างแนบแน่น
- ๒) วิจาร จิตการกำหนดอารมณ์เพียงอย่างเดียวอย่างจดจ่อ
- ๓) ปิติ ได้แก่ ปรณาปิติ ที่มีอาการสบายแผ่ซ่านไปทั้งร่างกาย
- ๔) สุข มีอารมณ์สำราญเยือกเย็น
- ๕) เอกัคคตา จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่านสอดส่ายหาอารมณ์อื่น^{๖๖}

องค์ฌานทั้ง ๕ ประการนี้เป็นคุณเครื่องกำจัดนิรวณ ๕ โดยตรงแบบ**ขมไว้ชั่วคราว**ในทุกขณะที่ยังปรากฏองค์ฌานอยู่ ที่เรียกว่า วิกขัมภน-
ปหาน^{๖๗} ดังคัมภีร์อรรถกถาขุททกนิกายอธิบายว่า

เอกัคคตา ย่อมกำจัดความใคร่ในกาม (กามฉันท)

ปิติ ย่อมกำจัดความพยาบาท (พยาบาท)

วิตก ย่อมกำจัดความม่งว่งเหงาซีมเซา (ถีนมิทธ)

สุข ย่อมกำจัดความฟุ้งซ่าน (อุทัจจกุกุกัจ)

วิจาร ย่อมกำจัดความล่งเลงสงสัย (วิจิจจฉา)^{๖๘}

เมื่อมีศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์ดีแล้ว ชื่อว่ามีรากฐานมั่นคงที่จะทำสมาธิเพื่อชำระใจให้บริสุทธิ์ สมาธิที่เกิดจากศีลบริสุทธิ์นี้ย่อมมีกำลังมาก เป็นบาทฐานในการเจริญปัญญาต่อไป ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีศีลเป็นฐานย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบจากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภูวาสวะ อวิชชาสวะ”^{๖๙}

^{๖๖} อภ.ส. (ไทย) ๓๔/๘๔/๔๒.

^{๖๗} การละกิเลสด้วยอำนาจของการข่มด้วยองค์ฌาน เป็นการสงบชั่วขณะ ประดุจหินทับหญ้า ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔/๓๔, ขุ.อติ.อ. (บาลี) ๑/๓๕/๑๒๖.

^{๖๘} ขุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/-/๒๙๙, ขุ.ป.อ. (ไทย) ๗/๑/-/๔๙๙.

^{๖๙} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๕๙/๘๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๗๖/๙๖ .

๓. อธิปัญญาสิกขา

ปัญญา แปลว่า ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี^{๗๐}

อธิปัญญาสิกขา แปลว่า ปัญญาผู้รูป-นาม เห็นแจ้งพระไตรลักษณ์ และอริยสัจ ๔ อันกุลบุตรผู้ต้องการพ้นทุกข์ จำต้องศึกษาและเจริญให้มีขึ้น ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา^{๗๑} มีรายละเอียดในคัมภีร์มหานิทเทสว่า

อธิปัญญาสิกขา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญา ประกอบ ด้วยปัญญาอันประเสริฐหยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้ บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์” เธอ รู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์)” เธอรู้ตามความ เป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์)” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์)” เธอ รู้ตามความเป็นจริงว่า “เหล่านี้อาสวะ” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ อาสวะสมุทัย” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธ” เธอรู้ตามความ เป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” นี้ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา^{๗๒}

การรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน ผลบุญผลกรรมมีจริง จัดเป็นปัญญา มีอยู่ก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า วิปัสสนาปัญญาที่เห็นพระไตรลักษณ์ เท่านั้นเรียกว่า อธิปัญญา ดังที่คัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า

กัมมัตสกตญาณที่รู้ว่า ผลทานที่ให้แล้วมีอยู่ ผลบูชาที่บูชาแล้วมีอยู่ ชื่อว่าปัญญา พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วก็ตาม มิได้อุบัติขึ้นก็ตาม ปัญญา นี้ก็มีอยู่ในโลก ส่วนวิปัสสนาญาณที่เป็นเครื่องกำหนดอาการคือไตร ลักษณ์ ท่านเรียกว่าอธิปัญญา อธิปัญญานั้นเป็นปัญญาที่ยิ่ง และสูงสุด กว่าบรรดาโลกียปัญญาทั้งหมด ซึ่งมีในกาลที่พระพุทธเจ้าทรงอุบัติแล้ว

^{๗๐} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๔/๓๓.

^{๗๑} ตูโน ชุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/-/๖๕๐.

^{๗๒} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

เท่านั้น^{๗๓}

อธิปัญญา^{๗๓} ทำให้หลุดพ้นได้จริง ดังที่คัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า ปัญญาทำให้หลุดพ้นได้จริง ด้วยอำนาจสมุจเฉทวิมุตติ^{๗๔} พระพุทธเจ้าตรัส อธิปัญญาสิกขาไว้ในพระอภิธรรมปิฎก ตรัสการปหานอนุสัยกิเลส^{๗๕}ไว้ในพระอภิธรรมปิฎก เพราะความที่ปัญญาเป็นปฏิปักษ์ต่ออนุสัยกิเลส^{๗๖}

๓) ปฏิเวธศีลธรรม

ปฏิเวธ แปลว่า บรรลุเสร็จแล้ว คือ บรรลุโลกุตตรธรรมแล้ว^{๗๗}

พระศีลธรรมที่ได้บรรลุจากการปฏิบัติให้สมบูรณ์ในไตรสิกขา ทำมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญ ตามแนวทางปริยัติศีลธรรม และปฏิบัติศีลธรรมข้างต้น ผลที่เกิดขึ้นคือ “บรรลุธรรม”

การบรรลุธรรม คือการบรรลุโลกุตตรธรรม ๙^{๗๘} หรือการบรรลุวิชชาและวิมุตติ^{๗๙} รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค)^{๘๐} ละสังโยชน์และอนุสัย^{๘๑} ได้ตามกำลังมรรคนั้นๆ เป็นพระอริยบุคคล ๔ จำพวก

^{๗๓} วิมหา.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๗๗๘.

^{๗๔} ชุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๓๙๔.

^{๗๕} อนุสัย คือ กิเลสที่แฝงตัว นอนเนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ มี ๗ คือ ๑) กามราคะ ความกำหนัดในกาม ๒) ปฏิฆะ ความหงุดหงิดขัดเคือง ๓) ทิฏฐิ ความเห็นผิด ๔) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ๕) มานะ ความถือตัว ๖) ภวราคะ ความกำหนัดในภพ ๗) อวิชชา ความไม่รู้แจ้งอารมณ์ (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๒/๒๒๓)

^{๗๖} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๔๙.

^{๗๗} ม.อุ.อ. (ไทย) ๓/๑/-/๓๑๗.

^{๗๘} ดูใน ชุ.ป. (บาลี) ๓๑/๔๗๘/๓๖๑, อัง.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๕๗/๓๑.

^{๗๙} ดูอธิบายที่หน้า ๔๑๕.

^{๘๐} ดูใน สัม. (บาลี) ๑๙/๑๐๙๑/๓๗๖, สัม. (ไทย) ๑๙/๑๐๙๑/๖๐๕.

^{๘๑} อนุสัย คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในชั้นสันดาน มี ๗ ประการ (ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๗/๒๕๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๓๙๙.) มีอธิบายในหน้าที่ ๓๙.

โลกุตตรธรรม ๙ คือ ธรรมที่พ้นไปจากสังขตธรรม คือ ชั้น^{๘๒} ได้แก่ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน ๑

อริยมรรค คือ ธรรมเครื่องละสังโยชน์^{๘๓} และอนุสัยกิเลสได้อย่างเด็ดขาด สิ้นเชิง แบ่งเป็น ๔ ระดับ ดังนี้

๑) โสตาปัตติมรรค ย่อมละสังโยชน์ ๓ ประการ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสได้อย่างเด็ดขาดสิ้นเชิง และอนุสัย ๒ ประการ คือ ทิฏฐานุสัยและวิจิกิจฉานุสัยย่อมสิ้นไปด้วย

๒) สกทาคามิมรรค ย่อมละสังโยชน์ ๒ ประการ คือ กามราคสังโยชน์ และปฏิฆสังโยชน์ส่วนหยาบๆ ได้อย่างเด็ดขาด สิ้นเชิง และอนุสัย ๒ ประการ คือ กามราคานุสัย และปฏิฆานุสัยที่หยาบๆ ย่อมสิ้นไปด้วย

๓) อนาคามิมรรค ย่อมละสังโยชน์ ๒ ประการ คือ กามราคสังโยชน์ และปฏิฆสังโยชน์ส่วนละเอียดได้ และอนุสัย ๒ ประการนี้ คือ กามราคานุสัย และ ปฏิฆานุสัย ส่วนละเอียดๆ ย่อมสิ้นไปด้วย

^{๘๒} พ้นจากธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ ชั้น^๘ ๕ (อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๐๘๙/๒๗๗)

^{๘๓} สังโยชน์ หมายถึง กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ไว้กับทุกข์ มี ๑๐ ประการ คือ

- ๑) สักกายทิฐิ ความเห็นผิดว่าชีวิตเป็นตัวตน ที่เที่ยงแท้ถาวร
 - ๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยไม่เชื่อมั่นในกุศลธรรมที่ปรากฏ
 - ๓) สีลัพพตปรามาส ถือว่าผิดๆ สำคัญว่าจะพ้นทุกข์ได้เพียงเพราะศีลและวัตร
 - ๔) กามฉันทะ ความยินดีพอใจในอารมณ์สัมผัสที่นำใคร่
 - ๕) พยาบาท ความขัดเคืองไม่พอใจในอารมณ์ที่ไม่นำใคร่
 - ๖) รูปราคะ ความยินดีในอารมณ์รูปमान
 - ๗) อรูปราคะ ความยินดีในอารมณ์อรูปमान
 - ๘) มานะ ความยึดถือว่าเป็นผู้รู้
 - ๙) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ที่น่ายินดี น่ายึดถือนั้นๆ
 - ๑๐) อวิชชา ความไม่รู้แจ้งเหตุปัจจัย ในอารมณ์อุเบกขา (อารมณ์ผาน)
- ดูใน อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑.

๔) อรหัตตมรรค ย่อมละสังโยชน์ ๕ ประการ นี้ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาได้ และอนุสัย ๓ นี้คือ มานานุสัย ภาวราคานุสัยและอวิชชานุสัย ย่อมสิ้นไปด้วย^{๘๔}

สามัญญผล แปลว่า ผลสูงสุดของการเป็นสมณะผู้เจริญมรรคมีองค์ ๘ มาอย่างสมบูรณ์แล้ว^{๘๕} หรือ ผลจากการละสังโยชน์และอนุสัยกิเลส ทำให้รู้แจ้งพระนิพพาน มี ๔ ประการ คือ

๑) โสดาปัตติผล รู้แจ้งพระนิพพาน อันเป็นผลจากการบรรลุ โสดาปัตติมรรค

๒) สกทาคามีผล รู้แจ้งพระนิพพาน อันเป็นผลจากการบรรลุ สกทาคามีมรรค

๓) อนาคามีผล รู้แจ้งพระนิพพาน อันเป็นผลจากการบรรลุ อนาคามีมรรค

๔) อรหัตตผล รู้แจ้งพระนิพพาน อันเป็นผลจากการบรรลุ อรหัตตมรรค^{๘๖}

พระนิพพาน แปลว่า ดับ หรือ สภาวะที่ดับเย็น^{๘๗} เป็นธรรมที่ปัจจุจมีได้ปรุงแต่ง คือ ธรรมที่ไม่ได้เกิดจากปัจจุจ^{๘๘} คัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า

ธรรมทั้งหลายย่อมสิ้นไป เพราะอาศัยธรรมชาติใด เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า **นิพพาน** นิพพานนั้นไม่เพียงเป็นความสิ้นกิเลส เท่านั้น จัดเป็นอรุปรธรรม (นาม) ด้วย^{๘๙}

^{๘๔} ดูใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๕-๖.

^{๘๕} สัม.มหา. (ไทย) ๑๙/๓๕/๓๕, ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๘๗/๑๕๕.

^{๘๖} ดูใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๘, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๑/๑๓๙.

^{๘๗} ขุ.จุฬ. (ไทย) ๓๐/๖๗/๒๕๒.

^{๘๘} ขุ.อป.อ. (บาลี) ๑/๕๐๓/๓๓๘.

^{๘๙} สัม.สพ. อ. (ไทย) ๔/๒/-/๙๐, ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๖๐.

นิพพาน เป็นทางดำเนินถึงความไม่แก่ และไม่ตายไม่มีความเศร้า โศก ไม่ถูกข้ำศึกเบียดเบียน ไม่มีภัย ไม่มีความเดือดร้อน^{๙๐}

นิพพาน คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวงเป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท^{๙๑}

ใน**นิพพาน** ไม่มีดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มีดวงดาวส่องแสง ไม่มีดวงอาทิตย์ส่องแสง ไม่มีดวงจันทร์ส่องแสง และไม่มีกรรมดี^{๙๒}

ความเกิดขึ้นแห่ง**นิพพาน**ไม่ปรากฏ ความเสื่อมไม่มี ความเป็นอย่างอื่นของ**นิพพาน**นั้น ก็ไม่ปรากฏ **นิพพาน**จึงเป็นสภาวะเที่ยง มั่นคง แน่แท้ มีความไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา รวมความว่า สภาวะนั้นอันอะไรนำไปไม่ได้ ไม่กำเริบ^{๙๓}

นิพพาน เป็นธรรมชาติที่สงบจากรูป-นาม ชั้น ๕ เพราะพ้นจากตัณหาอย่างเด็ดขาด พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อเข้าถึงชั้นบรรีนิพพานแล้ว วัฏฏ์ทุกข์ต่างๆ ที่เป็นการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ดับสูญสิ้นทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ สันภาพสันชาติแล้วอย่างสิ้นเชิง^{๙๔}

สรุปได้ว่า “สิ่งใดมีในโลกนี้ สิ่งนั้นไม่มีใน**นิพพาน**” หมายความว่า ในโลกนี้มีความทุกข์ แสดงว่าใน**นิพพาน**ไม่มีความทุกข์ ในโลกนี้มีความสุขที่ยังผันแปรดับไปทุกๆ ครั้ง นั่นก็หมายความว่า ใน**นิพพาน**มีความสุขชนิดที่ไม่ผันแปร ไม่แตกดับ เป็นความสุขที่ถาวร

^{๙๐} ขุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๕๑๔/๖๓๙.

^{๙๑} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

^{๙๒} ขุ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๘๗, ขุ.อ.อ. (บาลี) ๑๐/๑๐๒.

^{๙๓} ขุ.จูฬ. (ไทย) ๓๐/๑๒๐/๓๙๑.

^{๙๔} ส.น.อ. (ไทย) ๒/-/-/๓๖๓.

๓.๓ พระสัทธรรม เรื่องกฎแห่งกรรม

“สิ่งที่เราประสบอยู่ทุกวันนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระทำของตนเองในอดีตทั้งสิ้น ไม่ใช่ใครที่โทษมาดลบันดาลหรือลงโทษ”

หลักการของพุทธศาสนาเรื่องนี้ แตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ อย่างสิ้นเชิง แต่บางคนก็กล่าวแย้งว่า “ถ้ารอแต่บุญเก่า ไม่อ่านหนังสือ จะสอบได้อย่างไร?” ก็ขอตอบว่า “แน่นอนว่าจะสอบได้ต้องอ่านหนังสือ แต่ถ้าไม่มีบุญกุศลที่เคยทำไว้ในอดีต ช่วยให้เราเกิดเป็นคน ไม่พิการในชาตินี้ จะอ่านหนังสือได้หรือ..?”

กรรมและการให้ผลของกรรม เป็นกระแสต่อเนื่องมาจากการกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลสตัณหา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ตัณหาทำคนให้เกิดอีก จิตของคนนั้นย่อมพล่านไป เวียนว้ายในวิภวสุภสงสาร กรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้าของสัตว์”^{๙๕} ตัวอย่างในยุคปัจจุบัน เช่น

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ชายสูงอายุคนหนึ่ง อายุ ๕๓ ปี บ้านอยู่ใกล้วัดสามง่าม อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี เขาถูกไฟฟ้าช็อต จนไหม้เกรียมหมองต้องตัดมือทั้ง ๒ ข้าง หลวงพ่อพระครูวิสุทธิธีรญาณ บอกว่า ชายผู้นี้เป็นญาติของตนเอง ตอนหนุ่มเป็นคนเกเรมาก เมื่อเมาเหล้าแล้ว ชอบชกต่อย บางครั้งต่อยแม้กระทั่งพ่อตนเอง บัดนี้เขาถูกตัดมือทั้งสองข้างไปแล้ว

กรรม แปลว่า การกระทำ หมายถึงการกระทำของบุคคลที่มีเจตนา คือ มีความจงใจทำ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กम्मิ วทามิ เจตยิตวา กम्मิ กโรติ กาเยน วาจาเย มนสา.”

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำกรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ^{๙๖}

^{๙๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕/๖๙.

^{๙๖} อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

หลักการเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สัตว์ทั้งปวงจักต้องตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักเป็นไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือ ผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์ ฉะนั้น บุคคลควรทำกรรมดีสะสมไว้เป็นสมบัติในโลกหน้า เพราะบุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า”^{๙๗}

ความเป็นไปของสัตว์ในชาติปัจจุบัน เป็นผลมาจากวิบากกรรมที่เคยทำไว้ในอดีตทั้งสิ้น ทั้งในชาติปัจจุบันและอดีตชาติ สรุปลงความจากจุฬามณีวิมังคสูตร^{๙๘} ที่พระพุทธเจ้าตรัสบอกไว้ ดังนี้

ทำกรรมในชาติก่อนๆ

- ขำสัตว์
- ไม่ขำสัตว์ ช่วยสัตว์
- ทรมานสัตว์ ทำร้ายสัตว์
- โกรธง่าย ฉุนเฉียว
- ไม่ขี้โกรธ จิตอ่อนโยน
- ขี้เหนียว ไม่บริจาคทาน
- ให้ทาน บริจาคทรัพย์
- อ่อนน้อมถ่อมตน
- มีจิตริษยา พยาบาท
- ยกย่องผู้อื่น ไม่ริษยา
- คบเพื่อนชั่ว
- สนทนากับสมณะ (ฟังเทศน์)
- ประพฤติผิดในกาม
- มักพูดเท็จ

รับผลในชาติต่อ ๆ ไป

- เกิดเป็นคนมีอายุสั้น
- เกิดเป็นคนมีอายุยืน
- เกิดเป็นคนขี้โรค อ่อนแอ
- เกิดเป็นคนขี้เหร่ ไม่งาม
- เกิดเป็นคนรูปหล่อ – สวย
- เกิดเป็นคนยากจน
- เกิดเป็นคนฐานะร่ำรวย
- เกิดในตระกูลสูง มียศศักดิ์
- เกิดเป็นคนไม่มีอำนาจ
- เกิดเป็นคนมียศศักดิ์
- เกิดเป็นคนโง่
- เกิดเป็นคนฉลาด เรียนเก่ง
- เป็นกะเทย ผิดเพศ
- มักถูกใส่ร้าย ป้ายสี

^{๙๗} ส.สคา. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^{๙๘} ดุโน ม.อุปริ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๕๐.

- มักพูดคำหยาบ	มักได้รับข่าวร้ายบ่อย
- มักพูดเพื่อเจ้า	มีวาจาไม่น่าเชื่อถือ
- ดื่มสุรา เมรัย	เป็นคนวิกลจริต ^{๙๙} ฯลฯ

กรรม แบ่งตามลักษณะของเจตนาที่เป็นเหตุให้กระทำความกรรม มี ๒ ประเภท^{๑๐๐} คือ

๑. อกุศลกรรม กรรมชั่ว หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล ๓ คือ ๑) โลภะ ความโลภอยากได้ ๒) โทสะ ความคิดประทุษร้ายผู้อื่น และ ๓) โมหะ ความหลงมัวเมาไม่รู้เห็นตามความเป็นจริง

๒. กุศลกรรม กรรมดี หมายถึง การกระทำที่ดีที่เกิดจากกุศลมูล ๓ คือ ๑) อโลภะ ความไม่โลภ ๒) อโทสะ ความคิดไม่ประทุษร้ายต่อผู้อื่น ๓) อโมหะ ความไม่หลงมัวเมา^{๑๐๑}

๑) อกุศลกรรม แปลว่า กรรมไม่ดีหรือกรรมชั่ว เป็นการกระทำที่เกิดจากอกุศลเจตนา คือเจตนาที่ไม่ดี อันประกอบอยู่ด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลงมัวเมา ได้แก่ การทำอกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือประพฤติกรรม ๓ ทางกาย วาจา ใจ เช่น คิดจะปล้นทรัพย์ ก็เป็นอกุศลกรรมฝ่ายมโนกรรม ชักชวนผู้อื่นให้ร่วมปล้นทรัพย์ของบุคคลอื่น ก็จัดเป็นอกุศลกรรมฝ่ายวจีกรรม ปล้นทรัพย์ผู้อื่นด้วยตนเองก็จัดเป็นอกุศลกรรมฝ่ายกายกรรม

อกุศลกรรมบถ แปลว่า ทางดำเนินไปสู่นรก และอบายภูมิ^{๑๐๒} มี ๑๐ ประการ คือ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินิโคตม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพื่อเจ้า เล็งอยากได้ของของ

^{๙๙} ดูใน อง.อภฺจก. (ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๑.

^{๑๐๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๔/๕๖.

^{๑๐๑} อง. ติกก. (ไทย) ๒๐/๔๔๕/๑๓๑.

^{๑๐๒} ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓/-/๖๒๘. ดูเพิ่มเติม หน้า ๒๗๑.

เขา ความคิดร้าย ความเห็นผิดจากคลองธรรม^{๑๐๓}

บุคคลผู้ทำอกุศลกรรมบถนี้ต้องไปตกอบายภูมิ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เพราะเหตุที่ประกอบอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ จึงปรากฏมีทั้งนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต”^{๑๐๔}

ทุจริต แปลว่า ความประพฤติชั่ว หรือความประพฤติเสื่อมเสีย ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ^{๑๐๕}

๑. ความประพฤติชั่วด้วยกาย หรือความประพฤติเสื่อมเสียที่เป็นไปแล้วทางกาย ชื่อว่า กายทุจริต มี ๓ ประการ ได้แก่

๑.๑ ปาณาติบาต การฆ่าสัตว์ บีบคั้นเบียดเบียนผู้อื่น

๑.๒ อทินนาทานา การลักทรัพย์ เอาไร้อาเปรียบผู้อื่น

๑.๓ กาเมสุ มิจฉจาร การล่วงละเมิดในของรักของหวงของผู้อื่น ข่มเหงจิตใจ ลบหลู่เกียรติผู้อื่น

๒. ความประพฤติชั่วด้วยวาจา หรือความประพฤติเสื่อมเสียที่เป็นไปแล้วทางวาจา ชื่อว่า วจิทุจริต มี ๔ ประการ ได้แก่

๒.๑ มุสาวาท พุดโกหก หลอกลวง

๒.๒ ปิสฺสุณาวาจา พุดส่อเสียด หรือยุยงให้แตกแยก

๒.๓ ผรุสฺสวาจา พุดคำหยาบคายสกปรกเสียหาย

๒.๔ สัมผัสฺปฺปลาปะ พุดเพ้อเจ้อเหลวไหล ไม่ถูกกาลเทศะ

๓. ความประพฤติชั่วด้วยใจ หรือความประพฤติเสื่อมเสียที่เป็นไปแล้วทางใจ ชื่อว่า มโนทุจริต มี ๓ ประการ ได้แก่

๓.๑ อภิชฌา เพ่งอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน

๓.๒ พยาปาท คิดพยาบาทปองร้ายเบียดเบียนผู้อื่น

^{๑๐๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒, อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๘/๓๓๐-๓๓๑.

^{๑๐๔} อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๒.

^{๑๐๕} ดุโน ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๔๐๙.

๓.๓ มิจฉาทิฎฐิ เห็นผิดจากคลองธรรม^{๑๐๖}

บุคคลผู้ทำบาปอกุศลกรรม ประพฤติทุจริต จักต้องตกนรกหมกไหม้ ในทุกติฎฐิ^{๑๐๗} ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุคคลมีปัญญาทราม ทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต และอกุศลกรรมอื่นๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษไม่ทำกุศลกรรมไว้เลย ทำแต่อกุศลกรรมไว้มากมาย หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก”^{๑๐๘}

๒) กุศลกรรม แปลว่า กรรมดี เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากกุศลเจตนาหรือเจตนาที่ดี ได้แก่ การบำเพ็ญบุญกุศริยาวัตุ ๑๐ ประพฤติกุศลกรรมบท ๑๐ หรือสุจริต ๓ เช่น คิดที่จะช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ ก็จัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล ออกปากพูดชักชวนผู้คนให้ช่วยกันบริจาคทรัพย์ เป็นวจีกรรมฝ่ายกุศล บริจาคทรัพย์ช่วยเหลือด้วยตนเองก็จัดเป็นกุศลฝ่ายกายกรรม เป็นต้น

บุญกุศริยาวัตุ แปลว่า ที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญให้สำเร็จ มี ๑๐ ประการ^{๑๐๙} ได้แก่

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน คือ การให้ปัจจัย ๔ หรือของอุปโภคบริโภค แก่ผู้อื่นที่มีความต้องการ มีเจตนาดีทั้ง ๓ กาล คือก่อนให้ ทาน ในขณะที่ให้ทาน และระลึกถึงด้วยจิตโสมนัสในกาลภายหลังที่ได้ให้แล้ว

๒. สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล คือ เจตนาในการสมาทาน

^{๑๐๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๗๑/๓๓๖. อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๑๘/๓๖๑.

^{๑๐๗} **ทุคติ** หมายถึง ภูมิเป็นที่ไปอันเป็นทุกข์ (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๗๐/๑๘๐, ม.มู.ฎีกา (บาลี) ๑/๗๐/๑๘๐.

^{๑๐๘} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๔๑/๓๘๔., ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๖๔/๔๒๐.

^{๑๐๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๘๓-๑๘๖, ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๖๐-๖๑/๑๗๘,

อง.อฎฐก.อ. (บาลี) ๓/๓๖/๒๕๖-๒๕๗, อง.อฎฐก.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๖/๒๕๖- ๒๕๓

รักษาศีล ๕ ศีล ๘ หรือศีล ๑๐ สำรวมในพระปาฏิโมกข์ พิจารณาปัจจัย
เครื่องใช้สอยด้วยสติสัมปชัญญะ ประพฤติสุจริต ชำระอาชีวะให้บริสุทธิ์

๓. กาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญกาวนา คือ เจตนาของบุคคล
ผู้พิจารณาชั้น ๕ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา โดย
อุบายแห่งวิปัสสนา รวมทั้งการเจริญสมณกาวนาทั้งหมด

๔. อปายนมัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงกิริยานอบน้อมต่อผู้ใหญ่
คือ เมื่อเห็นพระเถระแล้วทำการต้อนรับ การรับบาตรจีวร การอภิวัต และการ
หลีกทางให้เป็นต้น

๕. เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการชวนชวาย คือ มีเจตนา
ชวนชวายทางกาย ด้วยการทำวัตรปฏิบัติแก่ท่านผู้เจริญกว่า เป็นต้น

๖. ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการอุทิศส่วนบุญ คือ เมื่อบุคคลให้
ทานแล้ว มีเจตนาอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติและเทวดาที่รักษา และ
สรรพสัตว์โดยไม่มีประมาณ

๗. ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนา คือ ด้วยเจตนา
อนุโมทนา หรือยินดีในส่วนบุญที่บุคคลอื่นทำ เช่น การให้ทาน รักษาศีล
หรือการกาวนาของบุคคลอื่น เป็นต้น

๘. ฌัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม คือ เจตนาแสดง
ธรรมไม่เห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมที่ตนชำนาญแก่ชนเหล่าอื่น โดย
อุบายที่จะให้ตนเอง และผู้อื่นนั้นบรรลุวิมุตติได้

๙. ฌัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม คือ มีเจตนาฟังธรรม
ด้วยจิตอ่อนโยน ด้วยการแผ่ไปซึ่งประโยชน์เกื้อกูลว่า ผลจากการฟังธรรมนี้
จะมีแก่เรามาก

๑๐. ทิฏฐุชุกกรรม บุญสำเร็จด้วยการทำความเห็นให้ตรง คือ มี
เจตนาเชื่อมั่น มีความเห็นถูกต้องในบุญและผลแห่งบุญนั้น^{๑๑๐}

^{๑๑๐} ดูใน อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๗๗/๓๗๗, อภ.ส.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๔๐๓.

บุคคลผู้บำเพ็ญบุญกุศียวัตถุ์ทั้ง ๑๐ นี้จะได้รับความสุข และสวรรค์ เป็นผล ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้หวังประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญ นี้เท่านั้น ที่ให้ผลเลิศติดต่อกันไป มีสุขเป็นกำไร”^{๑๑๑}

กุศลกรรมบถ แปลว่า แนวทางประกอบคุณงามความดี หรือทาง ดำเนินไปสู่สวรรค์และนิพพาน^{๑๑๒} มี ๑๐ ประการ คือ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติดมในกาม งดเว้นจากการ พุดเท็จ งดเว้นจากการพูดส่อเสียด งดเว้นจากการพูดคำหยาบ งดเว้นจาก การพูดเพ้อเจ้อ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ไม่คิดปองร้าย มีความเห็น ชอบ^{๑๑๓}

บุคคลผู้ประกอบกุศลกรรมบถนี้จะได้ไปเกิดในสวรรค์^{๑๑๔} ดังที่พระ อรหันต์เถระกล่าวไว้ว่า “บำเพ็ญกุศลกรรมบถ ๑๐ ให้บริบูรณ์โดยพิเศษ ละ กายมนุษย์แล้วจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ ดุจไปยังที่อยู่ของตน”^{๑๑๕}

สุจริต แปลว่า ความประพฤติดี หรือความประพฤติงาม ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ^{๑๑๖}

๑. ความประพฤติดีด้วยกาย หรือความประพฤติดีที่เป็นไปแล้วทาง กาย ชื่อว่า กายสุจริต มี ๓ ประการ ได้แก่

๑.๑ ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเว้นจากการฆ่าสัตว์ การบีบ คั้นเบียดเบียน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน

^{๑๑๑} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕.

^{๑๑๒} ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓/-/๖๒๘.

^{๑๑๓} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๘/๓๓๐-๓๓๑.

^{๑๑๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๑/๗๗.

^{๑๑๕} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๘๓/๒๗๖.

^{๑๑๖} ดูใน ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๔๐๙.

๑.๒ อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเว้นจากการลักทรัพย์ และการเอารััดเอาเปรียบ เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

๑.๓ กามสุ มิจฉาจารา เวรมณี เจตนาเว้นจากการล่วงละเมิดในของรักของหวงของผู้อื่น ไม่ข่มเหงจิตใจ ลบหลู่เกียรติกัน

๒. ความประพฤติดีด้วยวาจา หรือความประพฤติดีที่เป็นไปแล้วทางวาจา ชื่อว่า วีสุจจริต มี ๔ ประการ ได้แก่

๒.๑ มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเว้นจากพูดโกหก หลอกลวง ไม่จงใจจะพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ประโยชน์ใด ๆ

๒.๒ ปิสุณาย วาจาเย เวรมณี เจตนาเว้นจากการพูดส่อเสียด หรือยุยงให้แตกแยก พูดแต่คำที่สมานส่งเสริมสามัคคี

๒.๓ ผรุสสาย วาจาเย เวรมณี เจรจาเว้นจากการพูดคำหยาบคายสกปรกเสียหาย พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวลชวนฟัง

๒.๔ สัมผัสปลาลาปา เวรมณี เจตนาเว้นจากการพูดเพื่อจ้อเหลวไหล พูดแต่คำจริงมีเหตุมีผลมีสาระประโยชน์และถูกกาลเทศะ

๓. ความประพฤติดีด้วยใจ หรือความประพฤติดีที่เป็นไปแล้วทางใจ ชื่อว่า มโนสุจจริต มี ๓ ประการ ได้แก่

๓.๑ อนภิชฌา ไม่คิดโลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้อะไร คิดเสียสละ ทำจิตใจให้ผ่องแผ้ว

๓.๒ อพยาบาทะ ไม่คิดพยาบาทป้องกันภัยเบียดเบียนผู้อื่น หรือเพ่งเล็งมองในแง่ที่จะทำให้ตาย ตั้งความปรารถนาดีแต่ไม่ตรีจิต

๓.๓ สัมมาทิฐิ เห็นถูกต้องตามคลองธรรม รู้เท่าทันความเป็นไปธรรมดาของโลกและชีวิตตามเหตุปัจจัย^{๑๑๗}

^{๑๑๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๗๑/๓๓๖.อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๗/๒๖๗.

บุคคลผู้ประพฤติสุจริต ตายแล้วจะได้ไปเกิดในสุคติ^{๑๑๘} โลก สวรรค์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วชิสุจริต และมีโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติ โลก สวรรค์^{๑๑๙}”

ทำไม? “ทำดีไม่ได้ดี” (หลักกรรม ๑๒)

เรื่องกรรม และกฎแห่งกรรมนี้ เป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้ง ยากที่จะอธิบายให้เห็นจริงได้^{๑๒๐} เช่น ปัญหาว่า “ทำไมทำดีไม่ได้ดี ทำไมคนที่ทำชั่วหลายๆ คนร่ำรวยขึ้น หากตายแล้วต้องกลับชาติมาเกิดใหม่แล้วมนุษย์ที่เพิ่มขึ้นทุกวันในโลกมาจากไหน?” เป็นต้น ซึ่งแต่ละลัทธิศาสนาให้คำอธิบายในเรื่องนี้แตกต่างกัน ส่วนใหญ่มักตัดปัญหาเรื่องนี้โดยการเชื่อเสียว่า “เป็นพระประสงค์ของพระเจ้า เป็นการทดสอบของพระเจ้า”

แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุปุพเพนิวาสนาสติปัญญา และจุดปาทญาณ ซึ่งเป็นญาณที่ทำให้รู้แจ้งกฎธรรมชาติเรื่องกรรม และกฎแห่งกรรมอย่างครบถ้วน ทำให้ทรงทราบว่า สัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิดมาแล้วนับชาติไม่ถ้วน เกิดเป็นสัตว์มาแล้วแทบทุกประเภท ทำกรรมมาแล้วทุกรูปแบบ ซึ่งกรรมแต่ละอย่างนั้น มีเงื่อนไขในการให้ผลที่แตกต่างกัน ทำให้อาจมองได้

^{๑๑๘} **สุคติ** หมายถึง ภูมิเป็นที่ไปอันเป็นสุข เกิดเป็นมนุษย์ที่มีตระกูลสูง มั่งคั่งด้วยทรัพย์ เพียงพร้อมด้วยเกียรติยศบ้าง เป็นเทวดาที่มีศักดิ์ใหญ่หรือไปเกิดใน กามาวจรเทวโลก ๖ ชั้นบ้าง พรหมโลก ๑๐ ชั้น สุทธาวาสภูมิ ๕ ชั้น หรืออรุปรพรม ๔ ชั้นบ้าง (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๗๐/๑๘๐, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๗๐/๑๘๐.)

^{๑๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๕/๑๘.

^{๑๒๐} **เป็นอจินไตย** คือ สภาวะที่พ้นจากการคิดนึกเอา ไม่อยู่ในวิสัยที่จะคิดเอาเองได้ เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าเท่านั้น มี ๔ ประการ คือ ๑. พุทธวิสัย อานุภาพของพระพุทธเจ้า ๒. ฌานวิสัยของผู้ได้ฌาน ๓. วิบากแห่งกรรม ๔. ความคิดเรื่องโลก การสร้างโลก (อง.จตุ. (ไทย) ๒๑/๗๗/๑๒๒.)

ว่า “ไม่สมเหตุสมผล” สาเหตุก็เพราะว่า กรรมมีเงื่อนไขในการให้ผลถึง ๓ เงื่อนไข แบ่งได้เป็น ๑๒ รูปแบบ ดังนี้

๑) กรรมที่ให้ผลตามลำดับกาล มี ๔ รูปแบบ

๑. กรรมบางอย่างให้ผลทันทีชาตินี้ เรียกว่า ทัฏฐธัมมเวทนียกรรม
๒. กรรมบางอย่างให้ผลในชาติหน้า เรียกว่า อุปปัชชเวทนียกรรม
๓. กรรมบางอย่างให้ผลในชาติต่อไป เรียกว่า อปรารพเวทนียกรรม
๔. กรรมบางอย่างเล็กให้ผล คือ ให้ผลเสร็จแล้ว หรือหมดโอกาสจะให้ผลแล้ว เรียกว่า อโหสิกรรม^{๑๒๑}

๒) กรรมที่ให้ผลตามหน้าที่ มี ๔ รูปแบบ

๑. กรรมบางอย่างให้ผลคล้ายเป็นบิดา คือ แต่งให้เกิดมาตี ชั่ว รวย จน โง่ ฉลาด ต่างกัน เรียกว่า **ชนกกรรม**

๒. กรรมบางอย่างตามสนับสนุนเหมือนพี่เลี้ยง คือ ถ้ากรรมเดิม หรือชนกกรรมแต่งดี ก็ส่งเสริมยิ่งขึ้น ถ้ากรรมเดิมแต่งให้ชั่ว ก็ส่งเสริมให้ชั่วยิ่งขึ้น เรียกว่า **อุปัตถัมภกกรรม**

๓. กรรมบางอย่างเป็นกรรมบีบคั้น หรือขัดขวางกรรมเดิม คอยเบียดเบียนชนกกรรม เช่น กรรมเดิมแต่งมาตี เบียดเบียนให้ชั่ว กรรมเดิมแต่งมาชั่ว เบียดเบียนให้ดี เรียกว่า **อุปปิพกกรรม**

๔. กรรมบางอย่างเป็นกรรมตัดรอน เป็นกรรมพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ เช่น เดิมชนกกรรมแต่งไว้ดีเลิศ กลับที่เดียวลงเป็นขอกทานหรือตายไปเลย หรือเดิมชนกกรรมแต่งไว้ตกต่ำ กลับที่เดียว เป็นพระราชาหรือมหาเศรษฐีไปเลย เรียกว่า **อุปฆาตกรรม**^{๑๒๒}

^{๑๒๑} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๑๖๕., อง.ต.ก.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๑๒๒, พ.บ.อ. (ไทย) ๗/๒/-/๔๒๐, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๖๘๕/๒๖๖, วิสุทฺธิ. ฎีกา (บาลี) ๒/๖๘๕/๔๑๕.

^{๑๒๒} ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๒/-/๒๖๓., อง.ต.ก.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๑๓๐.

๓) กรรมที่ให้ผลตามความหนักเบาหรือเสพคุ้น มี ๔ ระดับ

๑. กรรมบางอย่างเป็นกรรมหนัก ฝ่ายดี คือทำสมาธิจนได้ฌาน เจริญวิปัสสนาจนได้ญาณ ฝ่ายชั่วคือทำอนันตริยกรรม ข่มมารดาบิดาเป็นต้น เป็นกรรมที่ให้ผลโดยทันที ในชาตินี้ เรียก **ครุกรรม**

๒. กรรมที่สะสมไว้มากๆ เข้า กลายเป็นดินพอกหางหมู คือ ทำทีละเล็กทีละน้อย กลายเป็นกรรมมากไปในที่สุด เรียก **พหุลกรรม**

๓. กรรมที่ทำเมื่อใกล้ตาย หรือ กรรมที่จิตโน้มหน่วงเอามาเป็นอารมณ์ในเวลาใกล้ตาย ย่อมส่งผลให้ไปสู่สุคติหรือทุคติ ก็ได้ ซึ่งเปรียบเหมือนโคแก่ที่อยู่ปากคอก แม้แรงจะน้อยสักเท่าไร เมื่อเปิดคอกก็ได้ออกก่อน เรียก **อาสนนกรรม**

๔. กรรมแต่สักว่าทำ คือ เจตนาไม่สมบูรณ์ อาจจะทำไปด้วยความประมาทหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แต่อาจส่งผลร้ายให้ได้เหมือนกัน เรียก **กัตตตากรม** เช่น ขับรถชนคนตายด้วยความประมาทเป็นต้น^{๑๒๓}

การให้ผลของกรรมในหมวดนี้ หากไม่มีกรรมข้อต้นๆ กรรมนั้นๆ ก็จะไม่ให้ผลทันที ในชาตินี้

ความสลับซับซ้อนในเรื่องการให้ผลของกรรม พระพุทธเจ้าได้ตรัสเปรียบเทียบถึงบุคคล ๔ ประเภทให้กับพระอานนท์ฟัง ดังนี้

๑. บุคคลบางคนเมื่อมีชีวิตอยู่ เป็นผู้ทำบาปหรือประกอบอบุศลกรรมไว้มาก ครั้นตายละจากโลกนี้ ก็ไปเกิดในทุคติ ตกนรก

๒. บุคคลบางคนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ เป็นผู้ทำบาปไว้มาก แต่ครั้นตายละจากโลกนี้ไป กลับได้ไปเกิดในสุคติ โลกสวรรค์

๓. บุคคลบางคนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ เป็นผู้ทำบุญกุศลไว้มาก ครั้นตายจากโลกนี้ไป ก็ได้ไปเกิดในสุคติ โลกสวรรค์

๔. บุคคลบางคนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ เป็นผู้ทำบุญกุศลไว้มาก แต่ครั้น

^{๑๒๓} ขุ.ป.อ. (ไทย) ๗/๒/-/๔๒๑.

ตายจากโลกนี้ไปแล้ว กลับต้องไปเกิดในทุกข์ ตกนรก เช่น

“บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ เว้นขาดจากการประพฤติดินในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่มากด้วยอภิขณา มีจิตไม่พยาบาท มีความเห็นชอบ อยู่ในโลกนี้ เขาตายไปแล้วย่อมเข้าถึงอบายทุกข์ วินิบาต นรกก็มี”^{๑๒๔}

ในเรื่องนี้ทำให้เกิดข้อสงสัยว่า ในเมื่อทำบุญกุศลแล้ว จะไปตกนรกได้อย่างไร? ก่อนจะวินิจฉัยเรื่องนี้ต้องเข้าใจก่อนว่า ในเรื่องกฎแห่งกรรมนี้ไม่ใช่สิ่งที่พระพุทธเจ้าบัญญัติขึ้น แต่เป็นกฎธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าเข้าไปรู้เข้าไปเห็น แล้วนำมาบอกเท่านั้น

จากเรื่องนี้ บุคคลประเภทที่ ๑ กับประเภทที่ ๓ เป็นไปตามกฎธรรมดาที่เข้าใจได้ แต่ที่เป็นปัญหาชวนให้เกิดความสงสัย คือ ประเภทที่ ๒ ผู้ทำกรรมชั่วไว้มาก แต่ได้ไปเกิดในสวรรค์ กับประเภทที่ ๔ ผู้ทำกรรมดีไว้มาก แต่กลับไปเกิดในนรก ทั้ง ๒ ประเภทนี้ สำหรับผู้ไม่มีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ตามคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง ย่อมมองไม่เห็นทางที่จะให้คำตอบที่ถูกต้องได้ พระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยไว้ดังนี้

๑. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิฉฉาภิภูฏฐิ..บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกข์ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย เขามีมิฉฉาภิภูฏฐิ^{๑๒๕} ที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้..

^{๑๒๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๐/๓๕๗.

^{๑๒๕} ดูเพิ่มเติม เรื่อง “วิธีล้างบาป” ในบทที่ ๖.

๒. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฎฐิ ..บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลก สวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิฎฐิที่**ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้..**

๓. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฎฐิ ..บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิฎฐิที่**ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้..**

๔. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฎฐิ ..บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย มีมิจฉาทิฎฐิที่เขา**ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้..**^{๑๒๖}

บุคคลที่ทำความชั่วไว้มาก ละจากโลกนี้ไปแล้วยังได้ไปเกิดในสวรรค์นั้นไม่ได้หมายความว่า กรรมชั่วนั้นได้พาเขาไปเกิดในสวรรค์ แต่เป็นเพราะกรรมดีที่เขาได้กระทำไว้แล้วก่อนหน้านั้น หรือเพราะก่อนจะตาย เขาได้เจริญภาวนาทำให้จิตเป็น**สัมมาทิฎฐิ**^{๑๒๗} เพราะอาศัยจิตที่เป็นกุศลนั้น ทำให้เขาได้ไปเกิดในสวรรค์ก่อน ส่วนกรรมชั่วที่เคยกระทำไว้มาก ก็จะไม่สูญหายไป จะยังคงติดตามไปอยู่เสมอ เพียงแต่ยังไม่แสดงผลออกมาเท่านั้น จนกว่ากรรมดีนั้นจะมีกำลังอ่อนลง เมื่อได้โอกาสก็จะเข้าทำหน้าที่ทันที ในชาติต่อไป

^{๑๒๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๓/๓๖๖.

^{๑๒๗} ผู้มีสัมมาทิฎฐิสมบูรณ์จะไม่ตกนรกอีกแล้ว (อง.เอก. (ไทย) ๒๐/๓๐๕/๓๙.)

กรรมกับการเกิดใหม่

ตามหลักการของพระพุทธศาสนา เมื่อบุคคลตายลง ไม่มีชั้นใดชั้นหนึ่งไปเกิดในภพใหม่ แม้แต่วิญญาณก็ไม่ได้ไปเกิดในภพใหม่ การเกิดขึ้นของชีวิต (ชั้น ๕) ในภพใหม่นั้น เป็นผลจากกิเลสตัณหาและกรรมที่ชั้น ๕ ในภพเก่า(ก่อนจุติหรือก่อนตาย) ได้ทำเอาไว้ ดังที่พระอรหันต์อธิบายไว้ว่า “นามเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง รูปเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง วิญญาณ^{๑๒๘} อยู่ท่ามกลาง ตัณหาจัดเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะตัณหาย่อมร้อยรัด นาม รูป และวิญญาณ นั้นไว้ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภพนั้นๆ”^{๑๒๙}

ดังนั้น ชีวิตเราในเวลานี้กับชีวิตเราในชาติที่แล้ว หรือชาติหน้า จึงไม่ใช่คนเดียวกัน แต่ก็ไม่ใช่คนละคนกัน^{๑๓๐} เพราะชีวิตที่เกิดขึ้นใหม่เป็นผลของกิเลสกรรมที่ชีวิตในอดีตได้ทำไว้และถ้าขณะนี้ไม่มีตัณหา^{๑๓๑} และอุปาทานที่เข้าไปยึดชั้น ๕ ในปัจจุบันขณะนี้เป็นตัวเรา ตัวเราที่จะไปทำกรรมก็ไม่มี เมื่อไม่มีกรรมก็จะเข้าถึงความสิ้นกรรม วิบากกรรมที่จะเป็นเชื้อให้ไปถือกำเนิดในภพใหม่ก็จะมี สิ้นภพสิ้นชาติ เข้าสู่พระนิพพาน

ชีวิตเราเข้าถึงความเป็นสัตว์ (ประภะทมนุสฺส) เพราะมีตัณหาและอุปาทานเข้าไปยึดชั้น ๕ ว่าเป็นเรา เป็นของของเรา ภพ-ชาติจึงยังมีต่อไป

^{๑๒๘} หมายถึง ปฏิสนธิวิญญาณที่อยู่ท่ามกลางระหว่างนามกับรูปนั้น เป็นตัวก่อปัจจัยให้เกิดรูปกับนามในภพใหม่ (อง.ฉก.อ. (บาลี) ๓/๖๑/๑๔๗)

^{๑๒๙} อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๑/๕๖๒.

^{๑๓๐} ชั้นเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แม้เหตุปัจจัยที่เกิดก่อนก็แตกดับไปก่อน ชั้นที่เกิดก่อนและชั้นที่เกิดทีหลังย่อมไม่ได้เห็นกันและกัน ดูใน ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๙/๑๔๔.

^{๑๓๑} ตัณหา แปลว่า ความอยาก หรืออยากเหนียวที่ตึงรั้งทำสรรพสัตว์ให้ต้องเกิดอีก ตัณหาเป็นตัวการให้เกิดอุปาทาน คือ ความยึดมั่นในชั้น ๕ ทำให้เกิดรูป-เกิดนามในชาติต่อๆ ไป ไม่มีที่สิ้นสุด ดูในที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๒/๒๐๕, ที.ม.อ. (บาลี) ๑๕๕/๑๔๔, อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑/๒๗๙.

ขั้น แปลว่า กอง คือ กองแห่งสังขารธรรมที่ปรุงแต่งขึ้นให้เป็นชีวิต^{๑๓๒} มี ๕ กอง คือ

๑) รูปขั้น กองแห่งธรรมชาติที่มีสภาพเสื่อมสลายอยู่เสมอ ได้แก่สภาพที่ถูกรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และประสาทรับรู้อื่นๆ

๒) เวทนาขั้น กองแห่งธรรมชาติที่มีสภาพเสวยอารมณ์สุข ทุกข์ หรือเฉยๆ

๓) สัญญาขั้น กองแห่งธรรมชาติที่มีสภาพหมายรู้อารมณ์

๔) สังขารขั้น กองแห่งธรรมชาติที่มีสภาพปรุงแต่งให้เกิดอารมณ์

๕) วิญญาณขั้น กองแห่งธรรมชาติที่มีสภาพแจ้งอารมณ์ (จิต)^{๑๓๓}

ขั้นทั้ง ๕ นี้ ก็คือกายกับจิตของเรานี้เอง รูปขั้นก็คือกาย เวทนาขั้น สัญญาขั้น สังขารขั้นและวิญญาณขั้น ก็คือจิตและอาการของจิต (เจตสิก) รวมเรียกว่า “นาม” ทั้งรูปและนามปรุงแต่งกันเข้าเป็นชีวิต^{๑๓๔} ที่ยังต้องเวียนว่ายตาย-เกิดไปตามอำนาจของกิเลสและกรรม^{๑๓๕} คือ ขณะที่ใกล้จะตาย ขณะที่รูป-นามในภพเก่ากำลังจะดับ จะมีอารมณ์มาปรากฏ ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

๑. กรรม กำลังจะตาย ใครทำกรรมใดไว้มาก กรรมนั้นก็จะมีปรากฏให้เห็น เช่น คนที่มักฆ่าสัตว์ ก็เห็นสัตว์ที่เคยฆ่า คนที่ทำบุญให้ทานมาก ก็เห็นบุญกุศลที่ตนเองได้ทำไว้ เป็นต้น

๒. กรรมนิमित บุคคลที่ใกล้จะตาย จะมีนิमितต่าง ๆ มาปรากฏให้รับรู้ อาจจะเป็นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ได้ กรรมที่เป็นกุศลก็จะส่งผลให้

^{๑๓๒} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๘๒/๑๓๖.

^{๑๓๓} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๗๙/๑๒๑, ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๗๐๖, ส.ส.อ. (ไทย) ๔/๑/-/๑๔๔.

^{๑๓๔} ที.ปา.อ. (บาลี) ๑/๓๐๔/๑๗๐-๑๗๑.

^{๑๓๕} อง.ฉก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๐๕,๖๑/๑๔๗, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๕๕/๒๕๔.

เห็นอุปกรรมการทำบุญ ได้ยินเสียงสวดมนต์ เป็นต้น ทางฝ่ายอกุศลก็ให้เห็น
แห อวน เครื่องดักจับสัตว์ เห็นเครื่องมือการพนัน เป็นต้น

๓. คตินิมิต บุคคลผู้ใกล้ตาย เกิดนิมิต เห็นภพภูมิที่จะไปเกิดขึ้น
เห็นถ้ำ เห็นเหว เห็นการทรมานสัตว์ เห็นเปลวไฟก็ดี หรือเห็นปราสาทราช
วังที่ทำด้วยทอง เห็นราชรถอันวิจิตรก็ดี^{๑๓๖}

สัตว์ทั้งหลายขณะที่ใกล้จะตาย จะต้องเกิดอารมณ์อย่างใดอย่าง
หนึ่งใน ๓ อย่างนี้ขึ้น จิตขณะนั้นยึดเอาอารมณ์นั้นอย่างใดอย่างหนึ่งด้วย
อำนาจตัณหาและอุปาทาน เมื่อเกิดจิตจิตขึ้นแล้วดับลง ปฏิสนธิจิตก็จะ
เป็นไปตามอารมณ์นั้น^{๑๓๗} ส่งผลให้เกิดกัมมชรูปในภพใหม่ตามสมควรแก่
อารมณ์นั้น^{๑๓๘} คือ ถ้าอารมณ์ที่มาปรากฏขณะตายเป็นไปด้วยอำนาจกุศล
กรรม ปฏิสนธิจิตก็จะเกิดขึ้นในสุคติภูมิ คือ โลก สวรรค์ แต่ถ้าอารมณ์เป็นไป
ด้วยอำนาจอกุศลกรรม ปฏิสนธิจิตก็จะเกิดขึ้นในทุคติภูมิ คือ กำเนิด
เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย หรือตกนรกในทันที^{๑๓๙}

ดังนั้น คำถามที่ว่า “ตายแล้วไปไหน” ตอบได้ว่า ขึ้นอยู่กับอารมณ์
ที่จิตยึดก่อนตาย ถ้าอารมณ์นั้นเกิดจากกุศลกรรม จิตที่เข้าไปยึดก็จะผ่องใส
สุคติก็เป็นอันหวังได้^{๑๔๐} แต่ถ้าอารมณ์นั้นเกิดจากอกุศลกรรม จิตที่เข้าไปยึด
ก็จะเศร้าหมอง ทุคติก็เป็นอันหวังได้^{๑๔๑}

ผี วิญญาณล่องลอย สัมภเวสี มีจริงหรือ?

ตามหลักพุทธศาสนา ผู้ที่ตายไปแล้วมาแสดงตัวให้ผู้อื่นเห็นได้นั้น

^{๑๓๖} ดูใน ส.นิ.อ. (ไทย) ๒/-/-/๒๑๒.

^{๑๓๗} ดูใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๗/๗๓.

^{๑๓๘} ดูใน อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๖๑.

^{๑๓๙} ดูใน ขุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/-/๕๔๓., อภิ.ส.อ. (ไทย) ๑/๒/-/๑๔๔.

^{๑๔๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๒.

^{๑๔๑} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๖.

มิใช่ว่ายังไม่เกิด ล้วนแต่เกิดในภพใหม่แล้วทั้งสิ้น แต่การเกิดของเขาเหล่านี้ มิได้เกิดในกำเนิดธรรมดา หากแต่เป็นการเกิดโดยโตนที่เรียกว่า โอบปาติกะกำเนิด เป็นจำพวกเปรต อสุรกาย หรือเทพ ไม่ใช่เป็นวิญญาณ ล่องลอย

ส่วน “สมภเวสี” นั้น ได้แก่ สรรพสัตว์ทั้งหลาย ยกเว้นพระอรหันต์ แม้แต่เราเองก็จัดว่าเป็นสมภเวสีเช่นกัน

สมภเวสี แปลว่า ผู้แสวงหาการเกิด คือ สัตว์ผู้ยังมีต้นหาเครื่อง นำไปสู่ภพอยู่ เพราะยังละสังโยชนในภพไม่ได้^{๑๔๒} เป็นสัตว์ที่ยังต้องเกิดใน กำเนิดทั้ง ๔ คือ อັນทชะ (เกิดจากไข่) ชลาพุชะ (เกิดจากครรภ์) สังเสทชะ (เกิดในถ้ำโคล) โอบปาติกะ (เกิดผุดขึ้น) ได้แก่ พระเสชชะและปุถุชนผู้กำลัง แสวงหาการเกิดต่อไป^{๑๔๓}

พระเสชชะ คือ พระอริยบุคคลผู้ที่ยังต้องฝึกอบรมในไตรสิกขาต่อไป อีก จนกว่าจะบรรลุอรหันต์ ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระ อนาคามี^{๑๔๔}

ปุถุชน คือ คนที่ยังมีกิเลสหนา ยังมีเหตุก่อให้เกิดกิเลสหนานักการได้ อีก มี ๒ ประเภท คือ อັນธปุถุชน คนที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต และ กัลยาณปุถุชน คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิตแล้ว^{๑๔๕}

๓.๔ พระสังฆธรรมเรื่อง “นรก สวรรค์ (ภูมิ ๓๑)”

ศาสนาและลัทธิความเชื่อในโลกนี้มีมากมาย ส่วนใหญ่จำแนกภพ ภูมิหลังความตายไว้เพียง ๒ ภูมิ คือ นรกและสวรรค์ กล่าวได้ว่าศาสนาพุทธ

^{๑๔๒} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๕๖๗.

^{๑๔๓} ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๑/๒๖.

^{๑๔๔} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๖/๓๑๒, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๗/๔๔.

^{๑๔๕} ที.สี.อ. (บาลี) ๗/๕๘-๕๙, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๗/๕๘-๕๙.

เป็นศาสนาเดียวที่จำแนกภพภูมิของสัตว์ไว้อย่างครบถ้วนถึง ๓๑ ภูมิ และบอกวิธีดำเนินไปสู่ภูมินั้นๆ ไว้อย่างมีกระบวนการที่สามารถปฏิบัติให้เห็นจริงได้ ภายในชาตินี้ ไม่ต้องรอชาติหน้า

คนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ และมีสิทธิเสรีภาพในการเชื่อหรือไม่เชื่อก็ได้ ไม่มีใครมาบีบบังคับใครได้ หลักคำสอนในศาสนาพุทธก็เช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าไม่อาจบังคับ หรือเสกเป่าให้ใครมาเชื่อคำสอนของพระองค์ได้ พระองค์เป็นเพียงผู้ชี้ทางว่า ทางนี้เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ควรเดิน ทางนี้เป็นไปเพื่อทุกข์ เป็นทางเศร้าหมองควรละ เราจะเชื่อและปฏิบัติตามพระองค์หรือไม่ เป็นสิทธิของเรา

เรื่อง “นรก-สวรรค์” นี้ยากที่จะเข้าใจและเชื่อถือได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือนให้พิจารณาว่า

นรก-สวรรค์ ใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อ เราไม่อาจบังคับได้ ถ้าเชื่อ จะทำให้ชีวิตมีแต่ความสุขความเจริญ เพราะไม่กลัวทำความชั่ว กลัวว่าตายแล้วจะไปตกนรก หันมามุ่งทำแต่คุณงามความดี เพื่อจะได้ไปเกิดในสวรรค์ในชาติหน้า ถึงแม้ว่านรกไม่มีจริง เขาก็จะไม่อยู่ในฝ่ายของผู้ขาดทุน และถ้าสวรรค์มีจริง เขาก็จะได้ไปสวรรค์แน่นอน

แต่ถ้าไม่เชื่อจะได้รับผลเสีย ๓ ประการ คือ ๑) ชีวิตในชาติปัจจุบันจะไม่พบกับสุขแท้ ไหลไปตามกระแสตัณหา เมื่อหมดเชื้อเต็มเปลวไฟแห่งความกระหายอยาก ก็จะประสบทุกข์อย่างแสนสาหัส โดยมองไม่เห็นหนทางแก้ ๒) แม้นรกไม่มีจริง เขาก็ต้องตกนรกอยู่แล้วในชาตินี้ ๓) ถ้านรกมีจริง เขาก็ต้องตกนรกอย่างแน่นอน^{๑๔๖}

และพระองค์ทรงเน้นย้ำอยู่บ่อยๆ ว่า “สัตว์ทั้งปวงจักต้องตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักเป็นไปตามกรรม เข้าถึงผล

^{๑๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๕/๙๘.

บุญและผลบาป คือ ผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์”^{๑๔๗}

“นรก สวรรค์” เรียกว่า “คติ” แปลว่า ที่ไป คือ ภพที่สัตว์ผู้ยังมี
อวิชา ตัณหาและอุปาทานในขันธสันดาน ยังต้องไปเกิดอีกหลังจากตาย
แล้ว ดังที่พระอรหันต์อธิบายไว้ว่า

“อวิชาเป็นมูลแห่งสังขาร สังขารเป็นมูลแห่งวิญญาน วิญญาน
เป็นมูลแห่งนามรูป นามรูปเป็นมูลแห่งสฬายตนะ สฬายตนะเป็นมูล
แห่งผัสสะ ผัสสะเป็นมูลแห่งเวทนา เวทนาเป็นมูลแห่งตัณหา ตัณหา
เป็นมูลแห่งอุปาทาน อุปาทานเป็นมูลแห่งภพ ภพเป็นมูลแห่งการเกิด
อีก”^{๑๔๘}

เนื่องจากพระพุทธรเจ้าทรงบรรลุปุพเพนิวาसानุสสติญาณ และ
จุตูปปาตญาณอย่างสมบูรณ์แล้ว ทำให้ทรงรู้แจ้งว่า คติที่สัตว์จะไปเกิดมิใช่มี
เพียงแค่นรกกับสวรรค์เท่านั้น แต่ยังมีอีก ๓ คติ คือ ตีรัจฉานโยนิ (กำเนิด
สัตว์ตีรัจฉาน) เปตติวิสัย (แดนเปรต) และมนุสสะ(มนุษย์)^{๑๔๙}

คติทั้ง ๕ นี้ จำแนกตามสภาพที่อยู่อาศัยที่ปฏิสนธิจิตไปเกิด แบ่ง
เป็น ๒ ภูมิใหญ่ ๆ^{๑๕๐} คือ

๑) **สุคติภูมิ** หมายถึง ภูมิเป็นที่ไปอันเป็นสุข ได้แก่ ไปเกิดเป็นมนุษย์
ที่มีชาติตระกูลสูง มั่งคั่งด้วยทรัพย์ เพียบพร้อมด้วยเกียรติยศ หรือไปเกิดใน
สวรรค์ ๖ ชั้นบ้าง ในพรหมโลก ๑๑ ชั้นบ้าง ในสุทธาวาสภูมิ ๕ ชั้นบ้าง
หรือในอรุปรหม ๔ ชั้นบ้าง^{๑๕๑}

^{๑๔๗} ส.สคา. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^{๑๔๘} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒/๘๕.

^{๑๔๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑. ,อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๙/๔๙.

^{๑๕๐} อภิ.วิ. อ. (ไทย) ๒/๑/-/๔๙๗.

^{๑๕๑} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๗๐/๑๘๐.

๒) ทศตัมภุมิ หมายถึง ภูมิเป็นที่ไปอันเป็นทุกข์ ได้แก่ นรก กำเนิด สัตว์ดิรัจฉาน และเปรตวิสัย^{๑๕๒} รวมเรียกว่า อบายภูมิ

อบาย แปลว่า ปราศจากความเจริญ^{๑๕๓} อบายภูมิ คือถิ่นที่สัตว์จะไปถือกำเนิดอยู่อาศัยอันปราศจากความเจริญ ไม่มีการแก้ไขเรียนรู้ ไม่มีการพัฒนา ต้องเสวยวิบากกรรมรับโทษอย่างเดียว มี ๔ ภูมิ ๑) เตร็จฉาน^{๑๕๔} ๒) เปรต^{๑๕๕} ๓) อสุรกาย^{๑๕๖} ๔) นรก^{๑๕๗}

มनुษยภูมิ

มनुสสภูมิ คือ ที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้มีจิตใจสูง ได้แก่ โลก ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาบอกว่า ที่อยู่มนุษย์มีอยู่ ๔ ทวีป คือ

๑. บุปผเทวิททวีป อยู่ทางทิศตะวันออก ของเขาสิเนรุ
๒. อปรโคยานทวีป อยู่ทางทิศตะวันตก ของเขาสิเนรุ
๓. ชมพูทวีป อยู่ทางทิศใต้ของเขาสิเนรุ (คือ โลกนี้)
๔. อุตตรกรูทวีป อยู่ทางทิศเหนือของเขาสิเนรุ^{๑๕๘}

มนุษย์ในชมพูทวีปมีคุณลักษณะพิเศษกว่ามนุษย์โลกอื่น ๓ ประการ

- ๑) สุรภาวะ มีจิตใจแก่กล้าในการบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา
- ๒) สติมั่นตะ มีสติตั้งมั่นในคุณพระรัตนตรัย^{๑๕๙}

^{๑๕๒} ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๗๐/๑๘๐, ม.มู.ฎีกา (บาลี) ๑/๗๐/๑๘๐.

^{๑๕๓} ที.ม.อ. (บาลี) ๑/๙๕/๙๔.

^{๑๕๔} ที.ม. (ไทย) ๙/๕๐๙/๒๒๔.

^{๑๕๕} พุ.เปต.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๕๔๐.

^{๑๕๖} พุ.อิตติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๒๔๖.

^{๑๕๗} ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘.

^{๑๕๘} ดุโน อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๙/๖๙. พุ.อป.อ. (บาลี) ๒/๓/๑๓๘.

^{๑๕๙} มีสติมั่นคง เพราะมนุษย์มีทั้งสุขและทุกข์คละเคล้ากัน เทวดามีแต่สุขอย่าง

เดียว และสัตว์นรกมีแต่ทุกข์อย่างเดียว (อง.นวก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๐๓)

๓) พรหมจรรย์วาส ประพฤติพรหมจรรย์ คือ อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนาได้ เพราะพระพุทธเจ้ามีในโลกนี้เท่านั้น^{๑๖๐}

คำว่า มนุษย์ แปลว่า ผู้มีใจสูง^{๑๖๑} คือ รู้ผิดชอบชั่วดี รู้บาป รู้บุญ รู้จักมีเมตตากรุณา มีใจรุ่งเรืองและกล้าแข็ง เข้าใจในสิ่งที่ป็นเหตุอัน ควร และไม่ควร เข้าใจในสิ่งที่มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์ เข้าใจในสิ่งที่ป็น กุศลและอกุศล

มนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่งในจำพวกชลาพุชะ คือกำเนิดใน มดลูกของมารดา พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายการกำเนิดของมนุษย์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะการประชุมพร้อมแห่งองค์ประกอบ ๓ อย่าง การตั้งครรภ์ของสตรีย่อมมีขึ้นในมนุษย์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ ร่วมกัน แต่มารดาไม่มีระดู และสัตว์ที่จะมาเกิดยังไม่ปรากฏ การ ตั้งครรภ์ก็ยังมีในมนุษย์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู สัตว์ที่จะมาเกิดก็ปรากฏด้วย เพราะการประชุมพร้อมแห่งองค์ ประกอบ ๓ ประการนี้ การตั้งครรภ์ย่อมมีขึ้น”^{๑๖๒}

และตรัสอธิบายชีวิตในครรภ์มารดาไว้ว่า

“ร่างกายนี้เริ่มต้นเป็นกลละก่อน จากกลละเป็นอัพพุทะ จากอัพพุทะพัฒนาเป็นเปลี จากเปลีพัฒนาเป็นขณะ จากขณะ พัฒนาเป็นปัญญาสาขา ๕ ปุ่มต่อจากนั้นมีผม ขนและเล็บเป็น ต้นเกิดมีขึ้นมารดาของทารกในครรภ์บริโภคข้าวน้ำโภชนาหาร อย่างใดทารกผู้นั้นในครรภ์มารดาก็ยังอัทภาพให้เป็นไปด้วย อาหารอย่างนั้นในครรภ์นั้น”^{๑๖๓}

^{๑๖๐} ดูใน อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๑/๔๗๖., อง.นวก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๐๓.

^{๑๖๑} ดูใน ขุ.อ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๒๓๔.

^{๑๖๒} ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๔๐๘/๔๔๓-๔๔๔.

^{๑๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๙๖/๔๓๓.

บุพกรรมของผู้ที่จะเกิดเป็นมนุษย์ อดีตชาติต้องเคยเป็นผู้บำเพ็ญ
ตบะ ด้วยการสมาทานรักษาศีล คือ ศีล ๕ และศีล ๘ อนึ่งเกิดเป็นมนุษย์ใน
ตระกูลมั่งคั่ง เพราะการบำเพ็ญทาน^{๑๖๔}

เทวภูมิ

เทพ แปลว่า ผู้เล่นเพลิดเพลินอยู่กับกามคุณ หรือผู้รุ่งเรืองอยู่ด้วย
ฤทธิ์ของตน ได้แก่ หมู่เทพ ๒๖ ชั้น ตั้งแต่เทพชั้นจาตุมหาราชิกา จนถึง
เทพผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนะ^{๑๖๕} แบ่งตามที่อยู่อาศัยเป็น ๓ โลก คือ

๑. กามาวจรเทวโลก

โลกอันเป็นที่อยู่ของเทวดาที่ยังเสพกามคุณ ๕^{๑๖๖} อันได้แก่ สวรรค์
๖ ชั้น คือ

๑) จาตุมหาราชิกาภูมิ เป็นที่อยู่ของหมู่เทวดา มีท้าวมหาราชาทั้ง ๔
เป็นผู้ปกครอง คือ ๑. ท้าวธตรัฐ ๓. ท้าววิรูปักษ์ ๒. ท้าววิรุฬหก ๔. ท้าว
เวสสุวัณ มีอายุ ๔ ล้านปีมนุษย์ บุพกรรม : ชอบให้ทานด้วยคิดว่า “เรา
ตายแล้ว จักได้เสวยผลแห่งทานนี้” และเป็นผู้มีศีล ฯลฯ

๒) ดาวดึงส์ภูมิ เป็นเมืองใหญ่มี ๑,๐๐๐ ประตู มีพระเกศจุฬามณี
เจดีย์ สมเด็จพระอมรินทราบาราชปกครอง มีอายุ ๓๒ ล้านปีมนุษย์

บุพกรรม : ชอบให้ทานด้วยความคิดว่า “การให้ทานเป็นการกระทำ
ดี” งดงามด้วยพยายามรักษาศีล ไม่ดูหมิ่นผู้ใหญ่ในตระกูล

๓) ยามาภูมิ เป็นที่อยู่ของเทวดาผู้มีแต่ความสุขอันเป็นทิพย์ มีท้าวสุ
ยามเทวราชเป็นผู้ปกครอง มีอายุ ๑๔๔ ล้านปีมนุษย์

^{๑๖๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๐/๓๕๐, ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๗/-/๒๑๕.

^{๑๖๕} พุ.อิตติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๒๔๗.

^{๑๖๖} กามคุณ ๕ หมายถึงสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ ๕ อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส
และโผฏฐัพพะ (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๐. ชุ.ป.อ. (ไทย) ๗/๒/-/๔๑๐.)

บุพกรรม : ชอบให้ทานด้วยคิดว่า “ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้ เคยทำมา เราก็ไม่ควรทำให้เสียประเพณี” รักษาศีล ทำความดีด้วยความจริงใจ

๔) ดุสิตาภุมิ เป็นที่อยู่ของเทวดาผู้มีความยินดีแช่มชื่นเป็นนิจ มี ท้าวสันดุสิตเทวราชปกครอง มีอายุ ๕๗๖ ล้านปีมนุษย์

บุพกรรม : ชอบให้ทานด้วยความคิดว่า “เราหุงหากินได้ แต่สมณะ ไม่ได้หุงหากิน เราจะไม่ให้ทานแก่สมณะย่อมเป็นการไม่สมควร” ฯลฯ

๕) นิมมานรตีภุมิ เป็นที่อยู่ของเทวดาผู้ยินดีในกามคุณอารมณ์ ซึ่ง เนมรมิตขึ้นมาตามความพอใจ มีอายุ ๒,๓๐๔ ล้านปีมนุษย์

บุพกรรม : ชอบให้ทานด้วยความคิดว่า “เราจักจำแนกแจกทาน เช่นเดียวกับภาชีทั้งหลายในกาลก่อน” ฯลฯ

๖) พรนิมมิตวสวัตตีภุมิ เป็นที่อยู่ของเทวดาซึ่งเสวยกามคุณอารมณ์ มีอายุ ๙,๒๑๖ ล้านปีมนุษย์ บุพกรรม : ชอบให้ทานด้วยความ คิดว่า “เมื่อ เราให้ทาน จิตของเราจะเลื่อมใส เกิดความปลื้มใจและโสมนัส” ฯลฯ^{๑๖๗}

๒. รูปาวจรเทวโลก

รูปาวจร คือระดับจิตของผู้ได้รูปฌาน^{๑๖๘}

ในที่นี้หมายถึง เทวโลกอันเป็นที่อยู่ของพรหมผู้ได้รูปฌาน ๔ ฌาน ไตถานหนึ่งแล้ว ปฏิสนธิด้วยอารมณ์ฌานนั้น มี ๑๖ ชั้น คือ

๑) พรหมปารีสัชชาภุมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้ปฐมฌาน อย่าง สามัญ เป็นท้าวมหาพรหม มีอายุ ส่วนที่ ๓ แห่งกัป

๒) พรหมปุโรหิตาภุมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้ปฐมฌานอย่างปาน กลาง เป็นปุโรหิตของท่านมหาพรหม มีอายุประมาณกึ่งกัป

๓) มหาพรหมาภุมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้ใหญ่ที่ได้ปฐมฌาน อย่าง ประณีต มีอายุ ๑ กัป

^{๑๖๗} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๙., อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๓/๖๗๑.

^{๑๖๘} ข.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖.

๔) ปริตตภาณุมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้ทุติยฌานอย่างสามัญ มี
รัศมีน้อยกว่าพรหมที่มีศักดิ์สูงกว่าตน มีอายุ ๒ กัป

๕) อัปปมาณภาณุมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้ทุติยฌานอย่างปาน
กลาง มีรัศมีรุ่งเรืองมากมายหาประมาณมิได้ มีอายุ ๔ กัป

๖) อากัสสราณุมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้ทุติยฌานได้อย่าง ประณีต
มีประกายรุ่งโรจน์แห่งรัศมีนानาแสง มีอายุ ๘ กัป

๗) ปริตตสุภาณุมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้ตติยฌานอย่าง สามัญ มี
ความสง่าสวยงามแห่งรัศมีเป็นส่วนน้อย มีอายุ ๑๖ กัป

๘) อัปปมาณสุภาณุมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้ตติยฌานอย่างปาน
กลาง มีความงามแห่งรัศมีไม่มีประมาณ มีอายุ ๓๒ กัป

๙) สุภิกขหาณุมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้ตติยฌานได้อย่าง ประณีต
มีรัศมีที่ออกสลับปะปนไปอยู่เสมอตลอดกาย อายุ ๖๔ กัป

๑๐) เวหฬผลาณุมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้จตุตถฌาน ผู้ได้รับ ผล
แห่งฌานกุศลอย่างไพบุลย์ อายุ ๕๐๐ กัป

๑๑) อสัณญสัตตภาณุมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้จตุตถฌาน และเป็นผู้
มีสัญญาวิราคภาวนา ผู้ไม่มีสัญญา มีอายุ ๕๐๐ กัป

๑๒) อวิหาสุททาวาสณุมิ เป็นที่อยู่ของพระพรหมที่ได้จตุตถฌาน
และเจริญวิปัสสนาภาวนา จนสำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคล โดยมี
สัทธินทรีย์แก่กล้า มีอายุ ๑,๐๐๐ กัป

๑๓) อตปปาสุททาวาสณุมิ เป็นที่อยู่ของพระพรหมที่ได้จตุตถฌาน
และเจริญวิปัสสนาภาวนา จนสำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคล โดยมี-
วิริยินทรีย์แก่กล้า มีอายุ ๒,๐๐๐ กัป

๑๔) สุทสสาสุททาวาสณุมิ เป็นที่อยู่ของพระพรหมที่ได้จตุตถฌาน
และเจริญวิปัสสนาภาวนา จนสำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคล โดยมี-
สตินทรีย์แก่กล้า มีอายุ ๔,๐๐๐ กัป

๑๕) สุทัตส์สุททาวาสกฺมิ เป็นที่อยู่ของพระพรหมที่ได้จุตตถฌาน และเจริญวิปัสสนาภาวนา จนสำเร็จเป็นพระอนาคามี โดยมีสมาธิอินทรีย์ แก่กล้า มีอายุ ๘,๐๐๐ กัป

๑๖) อกนิภฐสุททาวาสกฺมิ เป็นที่อยู่ของพระพรหมที่ได้จุตตถฌาน และเจริญวิปัสสนาภาวนา จนสำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคล โดยมีปัญญาอินทรีย์แก่กล้า มีอายุ ๑๖,๐๐๐ กัป^{๑๖๙}

๒. อรูปาวจรเทวโลก

อรูปาวจร คือระดับจิตของผู้ได้รูปฌาน^{๑๗๐}

ในที่นี้หมายถึง เทวโลกอันเป็นที่อยู่ของพรหมผู้ได้รูปฌาน ๔ ฌาน โดฌานหนึ่งแล้ว ปฏิสนธิด้วยอารมณฺณฌานนั้น มี ๔ ชั้น คือ

๑) อากาสนัญจายตนกฺมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้จุตตถฌานแล้ว และสำเร็จอากาสนัญจายตนฌาน มีอายุ ๒๐,๐๐๐ กัป

๒) วิญญาณัญจายตนกฺมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้อากาสนัญจายตนฌานและสำเร็จวิญญาณัญจายตนฌาน มีอายุ ๔๐,๐๐๐ กัป

๓) อากิญจัญญายตนกฺมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้วิญญาณัญจายตนฌานและสำเร็จอากิญจัญญายตนฌาน มีอายุ ๖๐,๐๐๐ กัป

๔) เนวสัญญานาสัญญายตนกฺมิ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้อากิญจัญญายตนฌานและสำเร็จเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน อายุ ๘๔,๐๐๐ กัป

ในบรรดาสุคติภูมิทั้ง ๒๗ นี้ มนุษย์ภูมิถือว่าต่ำกว่าชั้นอื่นๆ อายุของมนุษย์สั้นกว่าเทวดามาก เทวดาชั้นสูงขึ้นไปจะมีอายุยืนยาวขึ้นไปตามลำดับ เช่นเดียวกับพรหมจะมีอายุยืนยาวกว่าเทวดาชั้นสูงสุดมาก และพรหมชั้นสูงขึ้นไปก็ยังมีอายุยืนยาวยิ่งขึ้นตามลำดับ นับเป็นกัป ด้วยเหตุนี้เทวดาและพรหม

^{๑๖๙} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๔-๑๐๒๖/๖๗๑-๖๗๔.

^{๑๗๐} ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖.

จึงเห็นความเป็นไปของมนุษย์ยาวนานในแต่ละยุคสมัยของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ เทวดาบางองค์ที่มีอายุยืนนาน ได้นำเรื่องราวของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ มาเล่าถวายให้พระสมณโคตมฟังอยู่บ่อยๆ

เดรัจฉานภูมิ

เดรัจฉาน แปลว่า ผู้คลานไปตามขวาง ไม่เหยียดตรงขึ้นไป^{๑๗๑}

สัตว์เดรัจฉานอยู่ในโลกมนุษย์ มีสัญญาที่ปรากฏเพียง ๓ อย่างเท่านั้น คือ ๑) กามสัญญา รู้เสพกามคุณ ๒) โจรสัญญา รู้จักกิน รู้จักนอน ๓) มรณสัญญา รู้จักกลัวตาย กลัวภัย (สัตว์เดรัจฉานที่มีบุญบารมีมาก มีธรรมสัญญาเพิ่มอีกหนึ่ง)

สัตว์เดรัจฉานมีจำนวนมากมายเหลือประมาณ กล่าวโดยสรุปมี ๔ จำพวก คือ

๑. อปทติรัจฉาน เดรัจฉานที่ไม่มีขา เช่น ปลา งู ไส้เดือน เป็นต้น
๒. ทวิปทติรัจฉาน เดรัจฉานที่มี ๒ ขา ได้แก่ นก เป็ด ไก่ เป็นต้น
๓. จตุปทติรัจฉาน เดรัจฉานที่มี ๔ ขา ได้แก่ ช้าง ม้า โค เป็นต้น
๔. พหุปทติรัจฉาน เดรัจฉานที่มีขามาก ได้แก่ ตะขาบ กิ้งกือ กุ้ง เป็นต้น^{๑๗๒}

บุพกรรม : เพราะอำนาจของเศษบาปอกุศลกรรมที่ตนทำไว้ให้ผล หรือเป็นเพราะเมื่อเป็นมนุษย์ไม่ได้ก่อกรรมทำชั่วอะไร แต่เวลาใกล้จะตาย จิตประกอบด้วยโมหะ ขาดสติ ไม่มีสัณเฑาะเป็นที่พึ่ง^{๑๗๓}

คตินิमित : นิमितที่ชี้บอกถึงโลกเดรัจฉานที่ตนจะไป เช่น เห็นทุ่งหญ้า ป่าไม้ ดงหญ้า เเชิงเขา ชายน้ำแม่น้ำ กอไผ่ เป็นต้น บางทีเห็นเป็นรูปสัตว์ทั้งหลาย หากภาพเหล่านี้มาปรากฏทางใจ แล้วจิตยึดทวนงเป็นอารมณ์ เมื่อ

^{๑๗๑} อภิ.วิ. อ. (ไทย) ๒/๒/-/๗๓๓.

^{๑๗๒} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๗๓๕.

^{๑๗๓} ที.ม. (ไทย) ๘/๕๐๘/๒๒๔.

จิตดับตายขณะนั้นต้องเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานอย่างแน่นอน^{๑๗๔}

เปตติวิสัยภูมิ (ภูมิเปรต)

เปรต แปลว่า ผู้ละโลกนี้ไปแล้ว^{๑๗๕} ภูมิเปรตเป็นที่อยู่ของสัตว์ผู้ห่างไกลจากความสุข มีแต่ความปวดร้าวและหิวโหยอยู่ตลอดเวลา^{๑๗๖}

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงเปรตไว้มากมาย เช่น

๑. พรทัตตูปชีวิกเปรต เปรตที่เลี้ยงชีวิตโดยอาศัยอาหารที่ผู้อื่นให้
๒. ขุปปิปลาสิกเปรต เปรตที่ถูกเบียดเบียนด้วยความหิวข้าว หิวน้ำ
๓. นิชฌามตตณิกเปรต เปรตที่ถูกไฟเผาให้เร่าร้อนอยู่เสมอ
๔. กาลกัญจิกเปรต เปรตที่มีปากเท่ารูเข็ม ฯลฯ^{๑๗๗}

บุพกรรม : ประพฤติอสุภกรรมบถ ๑๐ ประการ ตายแล้วไปตกนรก เมื่อกรรมพ้นจากนรกแล้ว เศษบาปยังมีก็ไปเสวยผลกรรมเป็นเปรต หรือมือสุภกรรมที่เกิดจากโลภะนำมาเกิด^{๑๗๘}

คตินิमित : นิमितที่บ่งบอกถึงโลกเปรต เช่น เห็นหุบเขา ถ้ำอันมืดมิดที่ว่างแวง และปลอดเปลี่ยว หรือเห็นเป็นแกลบ และข้าวลีบมากมายแล้วรู้สึกหิวกระหาย บางทีเห็นว่าตนดื่มกินเลือดน้ำหนองที่น่ารังเกียจสะสมติดเสียนหากภาพเหล่านี้มาปรากฏแล้วจิตยึดหน่วงเป็นอารมณ์ เมื่อตายขณะนั้น ต้องบังเกิดเป็นเปรต เสวยทุกข์ขเวทนาตามสมควรแก่กรรม^{๑๗๙}

^{๑๗๔} ดูรายละเอียดใน พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, สำนักพิมพ์ดอกหญ้า กรุงเทพฯ, ๒๕๔๐.

^{๑๗๕} อภิ.วิ. อ. (ไทย) ๒/๒/-/๗๓๓.

^{๑๗๖} ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๒๓๔.

^{๑๗๗} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๗๓๕. ดูในคัมภีร์เปตวัตถุ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๖.

^{๑๗๘} ขุ.เปต.อ. (ไทย) ๒/๒/-/ ๕๔๐.

^{๑๗๙} ดูรายละเอียดใน พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), กรรมที่ปณี , สำนักพิมพ์ดอกหญ้า กรุงเทพฯ. ๒๕๔๕.

อสุรกายภูมิ

ภพอสุรกาย เป็นที่อยู่ของสัตว์ที่ปราศจากความเป็นอิสระและรื่นรมย์ มีความเป็นอยู่อย่างผิดเคื่อง เพราะเคยติเตียนการให้ทาน และประพฤติผิดศีล ๕

แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ เทวอสุรา เปตติอสุรา นิรยอสุรา

๑) เทวอสุรา อสุรกายที่เป็นเทวดา มี ๖ จำพวก คือ ๑. เวปจิตติอสุรา ๒. สุพลีอสุรา ๓. ราหูอสุรา ๔. ปหารอสุรา ๕. สัมพรตอสุรา ๖. วินิปาติกอสุรา

อสุรกาย ๕ พวกแรกอยู่ที่ภูเขาลินธุ เป็นศัตรูกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ เทวอสุรจำพวกที่ ๖ เป็นพวกที่มีรูปร่างเล็ก มีอำนาจน้อยกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ อาศัยอยู่ในโลกมนุษย์นี้ จะอยู่ตามป่า ตามเขา ตามต้นไม้ และตามศาลที่เขาปลูกไว้ เป็นบริวารของภุมมัญญเทวดา จัดส่งเคราะห์เข้าไปในพวกเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา

๒) เปตติอสุรา อสุรกายชนิดที่เป็นเปรต มีความเป็นอยู่ยากลำบากกว่าพวกอสุรกายที่เป็นเทวดา มีรูปร่างที่น่าเกลียดน่ากลัว

๓) นิรยอสุรา อสุรกายที่เป็นสัตว์นรก เป็นเปรตจำพวกหนึ่งที่ไสวทุกขเวทนาอยู่ในนรกโลกันตร์ นรกโลกันตร์ตั้งอยู่ระหว่างกลางของจักรวาลทั้งสาม อสุรกายนี้หมายถึงเอาเฉพาะกาลกัญจิกเปรตอสุรกายเท่านั้น

อสุรกายภูมินี้ สงเคราะห์เข้าไปในเปตภูมิ แต่เป็นเปรตจำพวกที่มีความเป็นอยู่เป็นพิเศษ เปรตพันธุ์พิเศษนี้แหละที่เรียกว่า อสุรกาย^{๑๘๐}

^{๑๘๐} ดูรายละเอียดใน พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.๙), **โลกทิปนี**, สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๕.

นรกภูมิ

นรก แปลว่า หมดความยินดี เพราะไม่มีความเจริญใดๆ ให้ยินดีเลย^{๑๘๑} เรียกอีกอย่างว่า วินิบาต แปลว่า หมดอำนาจ คือสัตว์ที่ตกไปแล้ว หมดอำนาจต่อรองใดๆ ทั้งสิ้น^{๑๘๒}

ภูมินรก เป็นภูมิที่มีแต่ความร้อนรน ทุกข์ทรมาน อันปราศจากความ สุข มีแต่ความเร่าร้อน ไม่มีความชื่นใจเลย แม้สักขณะ^{๑๘๓}

นรกภูมิ มีอาณาเขตกว้างใหญ่ เหมือนหลุมถ่านเพลิงที่กำลังลุกโชติช่วงอยู่อย่างบ้าคลั่ง มีความทุกข์ทรมานมาก ยิ่งกว่าถูกแทงด้วยหอกเป็นร้อยเท่าพันเท่า

ภูมินรก ประกอบด้วยมหานรก ๘ ชุม อุสสทนรก ๑๒๘ ชุม ยมโลกนรก ๓๒๐ ชุม โลกกันทรนรก ๑ ชุม รวม ๔๕๗ ชุม

พระพุทธเจ้าได้บรรยายสภาพนรกไว้มากมาย ตัวอย่างเช่น

“ยมบาลใช้ขอเหล็กอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟเกี่ยวปากให้อ้า แล้วใส่ก้อนโลหะอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟเข้าไปในปาก ก้อนโลหะนั้นไหม้ริมฝีปากบ้าง ไหม้ปากบ้าง ไหม้คอบ้าง ไหม้ท้องบ้าง พาเอาไส้ใหญ่บ้าง ไส้น้อยบ้างของเขาออกมาทางทวารหนัก เขาเสวยทุกข์เวทนากล้ำอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในนรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป”^{๑๘๔}

บุพกรรมของสัตว์ที่ต้องไปตกนรก คือ ประพหุติमितศีล ๕ และอกุศลกรรมบถ ๑๐ ปฏิสนธิจิตประกอบด้วย**มิจฉาปฏิภูมิจิต** และ**โทสะ**^{๑๘๕}

^{๑๘๑} อิง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๔๓/๕๐.

^{๑๘๒} ขุ.อิ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๑๓๘.

^{๑๘๓} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘.

^{๑๘๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๐/๓๑๗.

^{๑๘๕} ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๒๔๖. ที.ป.อ. (ไทย) ๓/๑/-/๑๓๘.ดูเพิ่มเติมหน้า ๒๗๐

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเหตุที่ทำให้ไปตกนรกไว้ว่า

“ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ที่บุคคลเสพ ทำไว้มากแล้ว ย่อมอำนาจผลให้ไปเกิดในนรก อำนาจผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนาจผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิกาบทแห่งปาณาติบาตอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนาจผลให้เป็นผู้มีอายุสั้นแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

อทินนาทาน (การลักทรัพย์) ที่บุคคลเสพ ทำไว้มากแล้ว ย่อมอำนาจผลให้ไปเกิดในนรก อำนาจผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนาจผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิกาบทแห่งอทินนาทานอย่างเบาที่สุดย่อมอำนาจผลให้เป็นผู้เสื่อมโภคทรัพย์แก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

กาเมสุมิจฉาจาร (การประพฤตินอกใจ) ที่บุคคลเสพ ทำไว้มากแล้ว ย่อมอำนาจผลให้ไปเกิดในนรก อำนาจผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนาจผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิกาบทแห่งกาเมสุมิจฉาจารอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนาจผลให้เป็นผู้มีศัตรูและผู้มีเวรแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

อนึ่ง เกิดเป็นกะเทย นั้นเป็นผลของกรรม คือการล่วงละเมิดภรรยาคนอื่น^{๑๘๖}

มุสาวาท (การพูดเท็จ) ที่บุคคลเสพ ทำไว้มากแล้ว ย่อมอำนาจผลให้ไปเกิดในนรก อำนาจผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนาจผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิกาบทแห่งมุสาวาทอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนาจผลให้ถูกกล่าวด้วยคำไม่จริงแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) ที่บุคคลเสพ ทำไว้มากแล้ว ย่อมอำนาจผลให้ไปเกิดในนรก อำนาจผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนาจผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิกาบทแห่งปิสุณาวาจาอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนาจผลให้แตกแยกจากมิตรแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

^{๑๘๖} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๒๗๓/๓๗๙.

ผรุสวาจา (การพูดหยาบคาย) ที่บุคคลเสพ ทำไว้มากแล้ว ย่อม
อำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน
อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งผรุสวาจาอย่างเบาที่สุด ย่อม
อำนวยผลให้ได้ฟังเรื่องที่ไม่น่าพอใจอยู่เป็นนิจแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

สัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) ที่บุคคลเสพ ทำไว้มากแล้ว ย่อม
อำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน
อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งสัมผัปปลาปะอย่างเบาที่สุด ย่อม
อำนวยผลให้มีวาทะที่ไม่น่าเชื่อถือแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

การดื่มสุราและเมรัย^{๑๘๗} ที่บุคคลเสพ ทำไว้มากแล้ว ย่อมอำนวยผล
ให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้
ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งการดื่มสุราและเมรัยอย่างเบาที่สุด ย่อม
อำนวยผลให้เป็นผู้วิกลจริตแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์”^{๑๘๘}

^{๑๘๗} สุรา ๕ อย่าง คือ ๑) สุราแป้ง ๒) สุราขมนม ๓) สุราข้าวสุก ๔) สุราใส่เชื้อ
(๕) สุราผสมเครื่องปรุง

เมรัย ๕ อย่าง คือ ๑) เครื่องดองดอกไม้ ๒) เครื่องดองผลไม้ ๓) เครื่องดอง
น้ำอ้อย ๔) เครื่องดองน้ำผึ้ง ๕) เครื่องดองผสมเครื่องปรุง (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๑๗-๑๘)

^{๑๘๘} อง.อฎุจก. (ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๒.